

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

6 JANUARI 1971

56e JAARGANG

No. 2779

*De redactie van
Economisch-Statistische Berichten
wenst alle lezers datgene toe,
wat ze helaas niet durft voorspellen:
een redelijk inflatiebestendig,
structureel gezond
en conjunctureel rustig 1971.*

Inhoud

1970 in cijfers	2
Prof. Dr. W. Albeda:	
Alternatieve vakverenigingen?	3
Drs. G. Brouwers:	
Onbestendig	4
Ir. H. J. van der Burg:	
De prijs van de schaarste	6
Drs. H. Evers:	
Bankwezen Nederlandse Antillen:	
belangrijke structuurveranderingen (I)	10
Ingezonden	13
Boekennieuws	14

redactie

*commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit*

redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

*adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg*

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;*

*kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

*Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

*Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.*

*Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.*

*Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.*

1970 in cijfers

Het jaar 1970 is nog maar net verstreken, of het Centraal Bureau voor de Statistiek geeft al een globaal overzichtje van de ontwikkeling van een aantal grootheden gedurende dat jaar. Het CBS doet dit in een speciaal nummer van het *Statistisch bulletin*, getiteld: Het jaar 1970 in cijfers. Het onderstaande vormt een kleine selectie daaruit.

Omschrijving	Eenheden	1968	1969	1970
Macro-economische totalen				
Nationaal inkomen (netto, markt- prijzen) in constante prijzen	index 1963 = 100	136	141	148
Idem per hoofd der bevolking	idem	128	131	136
Bijdragen tot het nationale inkomen van:				
landbouw, bosbouw en visserij	in % nat. inkomen (netto, factorkosten)	7,0	7,1	6,4
nijverheid	idem	41,6	41,3	41,8
dienstverlenende sector	idem	36,4	36,8	37,2
overheid	idem	14,3	14,3	14,2
buitenland	idem	0,7	0,5	0,4
Gezinsbesparingen	idem	12,7	13,4	14,1
Uitkeringen soc. verz. aan gezins- huishoudingen	idem	16,4	17,2	18,2
Bruto investeringen in vaste activa	in % nat. produkt (bruto, marktprijzen)	26,3	25,5	26,6
Investeringen naar bestemming				
Landbouw, bosbouw, visserij	f. mrd.	0,9	1,1	1,3
Mijnbouw, industrie, bouwnijverheid, elektriciteits-, gas- en waterleiding- bedrijven	idem	7,3	8,0	9,7
Handel	idem	1,8	1,9	2,3
Exploitatie van woningen	idem	5,2	5,5	6,0
Verkeers- en vervoersbedrijven	idem	2,3	2,2	2,8
Overige diensten	idem	2,0	2,2	2,6
Totale bruto investeringen in vaste activa van bedrijven	idem	19,5	21,0	24,7
Consumptie (hoeveelheidsindex per hoofd der bevolking)				
Voedings- en genotmiddelen	index 1963 = 100	108	108	110
Duurzame consumptiegoederen	idem	129	130	144
Overige goederen en diensten	idem	130	136	142
Totaal	idem	123	127	134
Prijndex gezinsconsumptie				
Voeding	index 1963 = 100	124	132	138
Kleding	idem	125	134	138
Huur	idem	133	141	148
Totaal	idem	126	135	141
Lonen en arbeidsduur (oktober- gegevens volwassen mannelijke arbeiders)				
Bruto uurverdiensten:				
akkerbouw en veehouderij	f.	3,60	3,97	4,50
industrie	idem	4,36	4,81	5,40
bouwnijverheid	idem	4,63	5,04	5,65
Aantal gewerkte uren per week:				
akkerbouw en veehouderij	uur	49,8	49,3	48,9
nijverheid	idem	45,4	45,4	44,4
Beroepsarbeid (werkzame arbeidskrachten)				
Landbouw en visserij	1.000 manjaren	352	340	330
Nijverheid	idem	1.836	1.861	1.871
Dienstverlening	idem	1.833	1.879	1.930
Overheid (excl. militairen)	idem	388	397	408
Geregistreerde arbeidsreserve	idem	84	66	56
Openstaande aanvragen werkgevers	gem. 12 mnd. x 1.000	77	107	129
Aantal verloren arbeidsdagen als gevolg van arbeidsgeschillen	1.000	19	20	262
Productie-indices				
Nijverheid (excl. bouwnijverheid)	index 1963 = 100	143	160	177
Industrie	idem	139	153	167
Chemische nijverheid	idem	221	259	290
Metaalnijverheid	idem	135	152	170
Textielnijverheid	idem	108	113	116
Voedings- en genotmiddelenindustrie	idem	123	128	134
Delfstoffenwinning	idem	146	182	230
Openbare nutsbedrijven	idem	193	231	273
Productie per werknemer in de nijver- heid (excl. bouwnijverheid)	idem	148	165	183
Openbare financiën				
Belastingopbrengsten:				
Directe belastingen	f. mrd.	12,3	14,6	15,7
idem	in % netto nat. inkomen (marktprijzen)	14,6	15,6	15,1
idem per hoofd der bevolking	f.	965	1.134	1.205
Indirecte belastingen	f. mrd.	10,1	10,7	12,9
idem	in % netto nat. inkomen (marktprijzen)	12,0	11,4	12,4
idem per hoofd der bevolking	f.	795	829	989
Gevestigde overheidsschuld, ult.	f. mrd.	43,0	45,5	49,0
idem	in % netto nat. inkomen (marktprijzen)	51	49	47

Alternatieve vakverenigingen?

Bij een terugblik op het onrustige jaar 1970 (262.000 verloren arbeidsdagen volgens het CBS; sinds 1950 lag alleen 1960 hierboven, het jaar van de bouwstaking) is het interessant te letten op de belangrijke rol, die de ondernemingsraden gaan spelen in arbeidsconflicten. Leest men het heet van de naald geschreven werkje van Teulings en Leynse, f. 75 ja, f. 25 nee. *Een eerste verkenning van de Rotterdamse werf- en havenstaking*¹. (eufemistisch uitgedrukt: een wat eenzijdig verslag), dan blijkt dat:

- a. Als er onrust is bij Wilton Fijenoord, het conflict zich het eerst in de ondernemingsraad manifesteert, als de OR-leden de directie voor de voeten werpen, dat zij art. 9 der CAO overtreedt, waarin is vastgelegd dat de OR moet worden gehoord over de mate waarin en de voorwaarden waarop „vreemd” personeel wordt aangetrokken. Het is de OR, die de onrust „oppakt” en niet de vakvereniging;
- b. er overleg komt binnen de ROM, de Raad van Overleg Metaal (op hoog niveau dus), dat tot een principe-akkoord leidt, dat
- c. wordt afgewezen door de OR-leden op het basisvlak;
- d. ook in de havenbedrijven de ondernemingsraadsleden een „tot op zekere hoogte autonome rol spelen”.

Volgt men ook het verloop elders, dan blijken de ondernemingsraden ook bij het realiseren van de f. 400 een actieve rol te spelen. Of zij nemen zelf het initiatief, óf aan hen wordt gevraagd zo nodig per bedrijf de zaak aan de orde te stellen.

Het is duidelijk dat de vakbeweging niet overal tegelijk kan optreden. In het najaar van 1970 verliepen de acties zó snel, dat er wel geïmproviseerd móest worden. Toch is het de moeite waard erop te letten, wat hier gebeurt. Immers, ook in 1969 speelden ondernemingsraden een belangrijke rol bij de arbeidsconflicten

(Werkspoor, Verblifa). Ook toen bleek, dat het initiatief in eerste instantie niet van de vakbeweging, maar van de OR uitging.

Waarom ik dit hier signaleer? Wel, ik heb het gevoel dat het hier een ontwikkeling betreft met enkele niet onbedenklijke kanten. Misschien vindt men het argument wat formeel, wanneer ik stel dat ondernemingsraden organen zijn van overleg en advies en geen onderhandelingsorganen. Toch is het de moeite waard beide functies uit elkaar te houden. De onderhandelingsfunctie kan gemakkelijk de adviserende, overleggende functie gaan overschaduwen, en wellicht zelfs verdringen. Van de eigenlijke functie van de ondernemingsraad komt dan weinig terecht.

Wellicht belangrijker nog is het feit, dat de ondernemingsraad hiermede op het terrein van de vakvereniging komt. De ondernemingsraad (waarin behalve vakbondsleden ook ongeorganiseerden zitting kunnen hebben) onderhandelt, roept op tot staking, sluit akkoorden, alsof hij een vakbond was. Zolang dit gebeurt op initiatief van de vakverenigingen (zoals in het akkoord van de textielindustrie inzake de f. 400 waar de OR's werden gevraagd met de werkgevers in overleg te treden over de toepassing van het akkoord) is er niets aan de hand. Maar als het omgekeerde gebeurt, dan kan gemakkelijk concurrentie gaan ontstaan tussen OR en vakvereniging. Dit geldt met name omdat onze OR niet, zoals de Zweedse bijvoorbeeld, een orgaan is van de vakbeweging, maar van de onderneming.

Als de vakvereniging, zou men kunnen stellen, niet actief genoeg is op het niveau van de individuele on-

derneming, dan kan de OR een soort „alternatieve vakbond” worden. Het is duidelijk, dat voor zover dit het geval is, de vakverenigingen in ernstige moeilijkheden moeten komen. Zij verliezen daarmee immers een stuk invloed op het basisvlak („the grassroots” zeggen de Amerikanen). De traditionele distantie van de Nederlandse vakverenigingen tegenover de individuele onderneming kan in een tijd van onrust, zoals de jaren '70 wel zullen gaan worden, grote kansen geven aan zulke alternatieve vakverenigingen. Zijn het de ondernemingsraden niet, dan kunnen daartoe op te richten actiecomités deze rol spelen.

In de maatschappelijke verhoudingen, waaronder wij leven, past nu eenmaal de onderneming welke geconfronteerd wordt met een oppositie. Het is de rol van de vakbeweging hierin te voorzien. Indien de officiële vakverenigingen op het ondernemingsniveau verstek laten gaan, wordt op andere wijze in deze behoefte voorzien. In de strokarton en in de stakingen op werven en in havens is dat zeer duidelijk het geval geweest. Het lijkt mij dat zowel werkgevers als vakbondsleiders hun lessen hieruit zullen trekken.

Het is niet uitgesloten dat de grotere distantie welke de vakcentrales tussen henzelf en de regering hebben weten te scheppen, het hun mogelijk maakt meer vertrouwen in brede lagen van de beroepsbevolking te verwerven. Uit de ontwikkeling der ledencijfers van het laatste jaar zou dit af te leiden kunnen zijn (het NVV groeit al sinds '68 weer, het NKV schijnt een goed 1970 te hebben). Maar deze grotere distantie kan slechts tijdelijk soelaas bieden en heeft tastbare nadelen (geringere invloed op het sociaal-economische beleid). Belangrijker is, dat aan de basis de vakbeweging de instantie is, die initiatieven neemt, die onderhandelt, in het kort die optreedt wanneer werknemers het gevoel hebben in hun rechten te worden aangetast. Naast de ondernemingsraad is er plaats voor het bedrijvenwerk van de vakbeweging.

¹ Uitgegeven door de Universitaire Pers Rotterdam.

Onbestendig

DRS. G. BROUWERS*

Kentering in de lucht?

De economische atmosfeer heeft de gespannenheid die een kentering doet verwachten. Zeker is men daar nimmer van. Op het eind van 1962 verwachtte ieder een teruggang in de conjunctuur. Doch via de in de herfst van 1963 opgejaagde loongolf zeilden wij voor een krachtige inflatiebries of er geen wolkje aan de lucht was. In 1967/1968 vielen wij even terug in een niet in alle opzichten aangename luwte. Daarna ging het weer driftig verder. En nu, wat wiebelig op een nieuwe top, turen wij in de nevel die het landschap van de komende jaren voor ons versluiert. Zullen wij het even onbezorgd doorkruisen als het decennium dat achter ons ligt?

In twee opzichten is de top hoger dan normaal. De prijsstijging is wel eens eerder boven de 5% geweest. Nu schijnt het dubbele van wat vroeger met 2 à 3% aanvaardbaar leek semi-permanent te worden. Ook de rente is met het dubbele van de vroegere 4 à 5% niet uitzonderlijk meer. Men went aan alles, maar een nog hoger peil dan deze cijfers zou er toch wat catastrofeachtig uit gaan zien. Wij hebben dus wel een zekere grens bereikt. Blijven wij daarop hangen of gaan wij weer terug? En hoe? Hoe riskant voorspellingen vooral op langere termijn steeds zijn, de soliditeit van de hedendaagse conjunctuur lijkt geringer dan zij in de jaren zestig bleek.

Zullen wij binnenkort daarvan het eerste teken zien? Berichten over het verloop der orders zijn een aanwijzing dat de investeringsneiging afneemt. De macro-economische prognoses wijzen in de meeste Europese landen in dezelfde richting. De rondedans van lonen en prijzen gaat echter onverdroten voort. Het hangt van de spanning tussen kosten en opbrengsten af op welk moment zij tot een breuk in de conjunctuur zal leiden. 1971 maakt een goede kans daartoe te worden uitverkoren.

Bij alle nationale schakering schetst dit beeld de toestand van de Gemeenschap, zo niet van Europa, als geheel. De integratie heeft de Europese conjunctuur een homogener vorm gegeven. Het maakt niettemin verschil of men op de veilige of de onveilige flank van deze onstuimige stroombeweging van het economisch leven zit. In het verleden was dat voor ons geen vraag. Wij waren beter tegen de conjunctuur bestand dan onze nabuurlanden. Dit voordeel is bezig te verkeren in zijn tegendeel. De signalen van het kostenverloop en de betalingsbalans staan op rood.

Sedert 1962 zijn in de verwerkende industrie de loonkosten per eenheid produkt aanzienlijk meer gestegen dan bij onze concurrenten. Berekeningen wijzen uit dat zij nu ongeveer gelijk zijn aan het gemiddelde van de EEG + Groot-Brittannië. Het Nederlandse loonpeil

dreigt intussen, zelfs met inachtneming van de recente regeringsmaatregelen, in 1971 opnieuw op onze concurrenten uit te lopen.

Deze beweging, hoe autonoom zij bij de huidige krasse inflatie is geworden, is het gevolg van de algemene overbesteding, die ons land de laatste jaren kenmerkt. Het saldo van de betalingsbalans blijft, hoe ook berekend, beneden het peil dat zich met een evenwicht tussen middelen en bestedingen verdraagt. Het tekort heeft in 1970 ernstiger vormen aangenomen en voor 1971 ziet het er, zij het hopelijk lager, nog evenmin opwekkend uit. Ook in dit opzicht zijn wij bezig een buitenbeentje in de Europese Gemeenschap te worden. De andere landen laten geen tekorten zien. De Duitse Bondsrepubliek heeft immer nog een aanzienlijk overschot. Ons semi-permanent tekort wordt tot dusver door kapitaalimport gefinancierd. De gulden geldt nog altijd naast de Mark als een sterke valuta. Het geloof hieraan kan echter snel vervliegen: De schaarste aan liquiditeit die dan plotseling zou ontstaan, zou ons los van de internationale conjunctuur wel eens een aparte nationale terugslag kunnen leveren. Vervallen wij als de kostenstijging blijft, uiteindelijk dan ook in het dilemma van een stop-go politiek?

Men moet over de consequenties van een recessie niet te lichtvaardig denken. Eertijds beschouwde men haar als een rust- en herstelperiode, waarin men saneerde en nieuwe krachten opdeed. Dat is verleden tijd. Men heeft nu meer begrip voor degenen die er met hun bestaan voor plegen te betalen. Met de welvaart wijzigen zich onze zeden. Een matige recessie heeft nu hetzelfde sociaal-politieke effect dat vroeger een zware recessie had. Wij kunnen ons niet bepalen tot de lijdelijke verzuchting dat wij op het punt van de inflatie kennelijk in een impasse zijn. Wij moeten in het belang van een evenwichtige evolutie onzer maatschappij de cijfercombinatie voor een stabiele groei wel zien te vinden.

Welvaart en welzijn

Deze economische problematiek wordt momenteel schijnbaar doorkruist door een ideële tegenstroom: het verzet tegen de zgn. consumptiemaatschappij. Men wenst niet meer welvaart, men wenst meer welzijn. In concrete termen van het dagelijks leven betekent dit dat er langzamerhand genoeg zou zijn aan eten en drinken, mechanisatie van de huishouding (wat heeft men daar toch tegen?), televisies en auto's (ook kleding?).

* De auteur is Secretaris-Generaal van het Ministerie van Economische Zaken.

Men wil meer woonruimte, stedenschoon, zuiver landschap, vrije tijd voor creatieve arbeid, reizen, buitenshuis eten, kunst en spelen, ontwikkelingshulp en, om de Dolle Mina's een genoeg te doen, ook nog crèches (zij het niet gratis). Hoewel dit voorlopig de zienswijze is van een selecte, kunst en natuur minnende avant-garde, zal zij zich krachtiger door gaan zetten en terecht.

Zij betekent echter niet minder, doch méér consumptie, zij het van een hogere kwaliteit. Zij betekent dus ook niet minder, maar méér productie. Zij, betekent meer investeringen en grote moderne bedrijven. Er zal immers minder arbeidstijd kunnen worden besteed aan het behoud — en voor de huidige grote massa toch ook nog wel aan de uitbreiding — van de materiële welvaart. De productie voor de nieuwe behoeften heeft veelal een lage produktiviteit. De dienstenproductie zal zich sterker gaan uitbreiden, de industriële productie zal blijven expanderen doch relatief achterblijven. Zij zal echter in uiterste mechanisatie en efficiency de materiële basis moeten leveren voor de welzijnsmaatschappij van het heden en de toekomst. De moderne grootindustrie is minder de vijand van het welzijn dan zijn onontbeerlijke fundament. Hoezeer de milieuhygiëne element is van het welzijn, men moet wel oppassen dat men niet door al te fervent tegen de industrie te ijveren met het vuile badwater ook het welzijnskind weggooit.

Centraal in de nieuwe behoeftenschaal staat de wooncultuur en de daarmee verbonden infrastructuur. De vraag dringt zich op of het alsmaar groeiend woud van uniforme ladenkasten het antwoord van de toekomst is op deze kern van het nieuwe welzijn. Enquêtes doen daaraan twifelen. Als een fata morgana rijst voor ons geestesoog het beeld op van een gevarieerde stad, opgenomen in het landschap met bomen en nog eens bomen, ruimte latend voor individualiteit. Zal het een fata morgana blijven? Wél als de inflatie juist op dit terrein haar losbandigste triomfen blijft vieren. De prijsstijging van nieuwe woningen ligt reeds enkele jaren en waarschijnlijk ook in 1971 tegen de 10% 's jaars. Eerst wanneer deze inflatie met alle beschikbare middelen is bedwongen, zal een stedenbouw, die past bij het nieuwe consumptiepatroon, een praktische propositie zijn geworden.

Eenwording van Europa

Onzekerheid beheerst de Europese Gemeenschap. Zij weifelt tussen praktisch stilstaan en stoutmoedig voortgaan. Zij is op twee punten in zichzelf verdeeld. Opnieuw spant het tussen het Franse nationalisme en de grotere Europese gezindheid van de overige vijf. Het psychologische leiderschap van Frankrijk is verbleekt. De uitbreiding en de versterking van de Euromarkt die nu aan de orde zijn, raken beide de tegenstelling in de kern. Zij zullen het gezicht en het karakter van de Gemeenschap grondig wijzigen. Zij zullen ook, en dat weegt het zwaarst, aan het Franse leiderschap definitief een einde maken.

Politiek is de uitbreiding het belangrijkste. Zij is nodig voor de eenheid van Europa waarvan de EEG, hoe aantrekkelijk haar economische mérites, in de grond het voorspel is. Men beseft dat deze derde confrontatie met Engeland niet kan worden herhaald. Men beseft ook dat bij een laatste mislukking de Gemeenschap politiek zó verdeeld uit de strijd zal komen, dat voor haar verdere samenhang moet worden gevreesd. Het blijft onwaarschijnlijk dat Frankrijk het daar uiteindelijk op wil

laten aankomen. Het risico is dat de combinatie van Franse tegenzin en Engelse gereserveerdheid alsnog tot een ernstige impasse leidt.

Economisch is de versterking der Gemeenschap tot een economische en monetaire unie van beslissende betekenis voor haar voortbestaan. Voor de feitelijke integratie die plaatsvindt is in onze tijd een tolnie een te smalle basis. Dat besef is algemeen. Een dergelijke unie is echter theoretisch noch praktisch denkbaar zonder supranationaliteit. Met dit grondbeginsel van de EEG is het geleidelijk bergaf gegaan. Er heeft een machtsverschuiving plaatsgevonden van de Europese Commissie naar de Raad van Ministers. Van een economische en monetaire unie kan slechts de Commissie het politieke centrum zijn. Het proces moet daartoe worden omgekeerd. Op dit cruciale punt is het kiezen of delen. Frankrijk echter wil, in strijd met alle Cartesiaanse logica, „have her cake and eat it”. Haar moet duidelijk worden gemaakt dat men in dit opzicht niet geblinddoekt het moeilijke pad naar de finale fase op kan gaan.

De ironie van het lot wil dat Engeland op dit punt ook nog enig denkwerk moet verrichten. De Britten doen dat volgens een verouderde traditie te zeer „by trial and error”. Het kan zijn dat de Fransen daarop spelen. Dan zal het misschien wat langer moeten duren. Dat zij dan zo. Een Nederlandse huis-, tuin- en keukenwijsheid leert, dat je niet alles tegelijk kunt hebben.

Wankelmoedigen zal bij dit alles de moed vaak in de schoenen zinken. Men ziet dan over het hoofd welk een grootse samenwerking binnen een korte termijn op vreedzame wijze is tot stand gekomen. Historisch is dit feit uniek. Het moge een bewijs zijn, dat Europa voor de eenheid geleidelijk rijp wordt. Dat de twee landen die Europa gedurende de laatste eeuwen werkelijk hebben beheerst, er enige moeite mee hebben definitief in de familie op te gaan, is bij alle logica begrijpelijk. Maar ook hun historie is verleden tijd. Wij leven in deze tweede helft van de twintigste eeuw in een economische en een politieke versnelling. Het zal intussen in de tien jaar, die voor de economische en monetaire unie zijn uitgetrokken, nog heel wat marathons kosten eer de drempel onherroepelijk wordt overschreden. Het zal een amusant schouwspel zijn daarna de Entente Cordiale mogelijk opnieuw weer in het Europese concert aan het werk te zien.

Hopelijk is dan de Benelux volwassen. Dit moeilijke kind toont weer vordering. De administratieve zwam, die bij Wernhout woekert op de grens, zal ten langen leste gaan verschrompelen. In de eerste maanden van 1971 zullen honderden controlevoorschriften aan de grens verdwijnen. Het einde van de moeizame weg komt in het zicht. Nog blijft dit jaar de afgifte van kopie-facturen voor de BTW en van statistische formulieren aan de grens gehandhaafd, zullen er de varkens nog worden gecontroleerd en zullen een paar resterende accijnsverschillen moeten worden rechtgetrokken. De infrastructurale gezelligheid die zich op dit controlebroei-punt nestelde zal haar leven even rekken. Maar als begin 1972 de nieuwe E10 zonder zichtbare grens door de Lage Landen gaat, zal eindelijk voor het publiek de Benelux tot praktische werkelijkheid zijn geworden.

Een zelfde stelling is te poneren voor de EEG. Te weinig worden de beleidsmaatregelen afgestemd op de psychologie van het publiek. En zijn opinie bepaalt ten slotte het geestelijke klimaat, waarin de eenheid van Europa moet gedijen. Open grenzen zijn daarvoor de

De prijs van de schaarste

Hoe berekenen we de „marktwaarde” van schoon water, schone bodem, schone lucht en levende natuur?

IR. H. J. VAN DER BURG*

In een aantal artikelen in dit tijdschrift heeft Drs. R. Huetting¹ gepleit voor het mede in rekening brengen van de waarde van de externe effecten (lees: verontreiniging van water, bodem en lucht, verdwijnen van stilte en rust) bij het berekenen van het nationale inkomen. Zijn stelling is daarbij dat bij de toename van de economische bedrijvigheid schoon water, schone lucht, stilte en rust steeds schaarser worden en derhalve een grotere waarde krijgen. Bij een vergroting van het nationale inkomen worden dus grote waarden opgeofferd die niet in de berekening zitten.

Het probleem daarbij is natuurlijk, aldus Drs. Huetting, dat „de natuur”, om dit verzamelwoord voor water, bodem, lucht, stilte, rust, e.d. maar even te gebruiken, geen marktwaarde bezit en dus niet in rekening is te brengen. Hij gaat echter niet bij de pakken neerzitten en etaleert aan de hand van een aantal voorbeelden hoe een kunstmatige markt zou kunnen worden geconstrueerd.

Het onderwerp heeft mij zo geïntrigeerd dat ik de verleiding niet heb kunnen weerstaan om ook een poging in die richting te wagen.

Schoon oppervlaktewater

Ik begin met *het water*, omdat mij daarover de meeste cijfers ter beschikking staan.

Voor de lezer die niet zo met het vakjargon vertrouwd is, merk ik op dat *oppervlaktewater* hier staat als tegenhanger van *grondwater*. Het oppervlaktewater moet voor

een groot aantal doeleinden dienen. Het dient voor het in stand houden van biologisch leven, het voorziet land- en tuinbouw van water, het dient als grondstof voor de drinkwaterbereiding, het dient voor het tijdelijk opslaan en afvoeren van overtollig water, voor het ontvangen, transporteren en verwerken van afvalwater, het wordt gebruikt als vaarweg en dient voor recreatieve doeleinden, zoals vissen, varen en — vaker dan de lezer misschien denkt — zwemmen.

Niet voor al deze doeleinden dient het water even schoon te zijn: bij het gebruik als scheepvaartweg speelt de mate van zuiverheid van het water vrijwel geen rol; bij het zwemmen worden juist zeer hoge zuiverheidseisen gesteld. Het overheidsorgaan dat belast is met de zorg voor de waterkwaliteit, moet een beheer voeren waarbij zoveel mogelijk aan deze belangen wordt tegemoet gekomen zonder de gemeenschap op te hoge kosten te jagen.

Voor de wateren die specifiek voor recreatief gebruik bestemd zijn, stelt de waterbeheerder dan ook de hoogste eisen, voor de „gewone wateren” gelden „normale” eisen van zuiverheid, voor „industriële wateren”, zoals bijvoorbeeld havenbekkens, kunnen lagere eisen gelden.

* *De auteur is chef van de afdeling Recreatie, landschap en milieu van de Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland.*

¹ *O.a.: Ruimtelijke ordening en het allocatievraagstuk, in „ESB” van 21 mei 1969; Moet de natuur worden gekwantificeerd, in „ESB” van 21 januari 1970.*

sterkste stimulans De recente ervaring van de Benelux bewijst wat mogelijk is, als men maar hardnekkig door het moeras van de nationale vooroordelen waadt.

In deze jaren zeventig worden wij bestormd door drie fundamentele en verwante problemen: de beheersing van de conjunctuur, de overgang van welvaart naar welzijn en de eenwording van Europa. Hun gezamenlijke oplossing is afhankelijk van de samenhang ener maatschappij, welke besturing steeds hogere eisen is gaan stellen. Aan deze samenhang wordt gerammeld. In een maatschappij die bezig is de idealen van vorige generaties in praktijk te brengen, voelt het individu zich bedreigd in zijn grootste ideaal: de persoonlijke vrijheid. Sommigen keren de rug toe aan een samenleving die slechts bestaanbaar is bij de gratie van een gigantische, onpersoonlijke organisatie, waarin het individu verloren schijnt te moeten gaan. Een organisatie die de hemelbestorming tot reali-

teit heeft gemaakt, maar die daarvoor in geestelijke zin geen plaats meer schijnt te bieden.

Omdat men de onvolmaaktheden van het heden niet snel genoeg tot een oplossing kan brengen, kiest men het paardemiddel de maatschappij opnieuw weer op de kop te zetten. Men vlucht in de anarchie waarop, tenzij zij randverschijnsel blijft en aldus wat leven houdt in de brouwerij, steevast de dictatuur volgt en dus de absolute onvrijheid. Men ziet over het hoofd dat alles tijd kost, hoe onverdraaglijk dat ook is. De persoonlijke vrijheid die met de hedendaagse welvaart samengaat, is echter ongekend vergeleken met het schimmetje, dat de vroegere nooddrift toestond. Voor deze welvaart en het daaruit te transformeren welzijn is de moderne organisatie onvermijdelijk. De suprême uitdaging van ons tijdvak is haar tevens dienstbaar te maken aan het hoogste goed: de vrijheid van het individu.

G. Brouwers

Zeer globaal gesproken komt het er in de praktijk op neer dat voor de „gewone wateren” aan een gemeenschap van een enigszins betekende omvang de eis van zuivering van het afvalwater wordt gesteld, en dat men voor specifiek recreatief bestemde wateren lozing van afvalwater, ook na zuivering, niet toestaat. Voor een goed begrip van het probleem dient hier te worden opgemerkt dat er twee soorten afvalwater zijn, nl.:

a. afvalwater dat overwegend van *organische* oorsprong is. Het organische deel van de afvalstoffen wordt door een afbraakproces in het oppervlaktewater, onder ontbrekking van zuurstof aan het water, omgezet in anorganische stoffen, zodat op een bepaalde afstand van het lozingspunt de organische verontreiniging weer is tenietgedaan. Men noemt dit *het zelfreinigend vermogen* van het oppervlaktewater. Normaal huishoudelijk afvalwater behoort tot deze groep.

b. afvalwater dat overwegend van *anorganische* oorsprong is. Het anorganische deel van de afvalstoffen wordt niet tenietgedaan, doch verliest veel van zijn verontreinigende kenmerk door verdunning met zoveel mogelijk oppervlaktewater. Een bekend voorbeeld van dit soort afvalwater is brak grondwater dat nogal eens gebruikt wordt voor koeldeoelinden.

Voor een eerste verkenning van het probleem richten wij ons op het eerste geval, nl. het lozen van afvalwater van overwegend organische oorsprong, m.a.w. van normaal huishoudelijk afvalwater. Wij nemen daarvoor eens het geval dat een bepaalde gemeenschap via een centraal rioleringsstelsel loost op een water van een zodanige omvang dat het zelfreinigend vermogen van dat water behoorlijk tot zijn recht komt, m.a.w. we nemen aan dat het ontvangend water ten opzichte van de geloosde hoeveelheid afvalwater zo ruim van afmetingen is dat geen zuurstofloosheid ontstaat.

We rekenen met stilstaand water, zodat de opheffing van de verontreiniging niet door verdunning plaatsvindt doch uitsluitend door dat zelfreinigend vermogen.

Van huishoudelijk afvalwater zijn de eigenschappen, die wij in aanmerking moeten nemen voor de benadering van ons probleem, redelijk goed bekend. Zo kan met een goede mate van zekerheid worden aangegeven hoeveel zuurstof er nodig is om het afvalwater van één inwoner af te breken. Deze zuurstof, die aan het water wordt onttrokken, wordt aangevuld door voornamelijk diffusie uit de lucht. Met welk tempo dit gebeurt, is eveneens redelijk goed bekend. Door nu de daarvoor geldende cijfers in de berekening te introduceren vindt men dat het geloosde water een bepaalde oppervlakte in beslag moet nemen alvorens er evenwicht is ontstaan tussen de zuurstofonttrekking door het afvalwater en de wederaanvulling van de zuurstof uit de lucht. Binnen dit oppervlak, m.a.w. tussen het lozingspunt en het punt van evenwicht is er sprake van vuil water. Voorbij het evenwichtspunt noemt men het water schoon.

Uit de berekening blijkt dat, als het ontvangende water een diepte heeft van bijvoorbeeld 3 m, door het afvalwater van één inwoner een oppervlakte water in beslag wordt genomen van 1,87 m². Wordt echter het afvalwater in een installatie aan een zuivering onderworpen, dan vindt de afbraak van het afvalwater grotendeels (bijv. voor 90%) in die installatie plaats, zodat het gezuiverde effluent nog slechts een beperkte behoefte aan zuurstof heeft. De oppervlakte water die dan nog

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & ZN N.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 18 04 47,
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Hilversum, Maastricht, Renkum, Rheden, Rotterdam en Veldhoven. Wij leveren ook:

NOTULEN VAN DIRECTIE- EN AANDEELHOUDERSVERGADERINGEN

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsoptometrie en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

(I.M.)

door één inwoner in beslag wordt genomen alvorens van schoon water mag worden gesproken, blijkt nu bij een waterdiepte van 3 m slechts 0,60 m² te bedragen. Een voordelig verschil derhalve van 1,27 m², bereikt door het afvalwater in een installatie te zuiveren.

Dit gaat uiteraard niet zonder kosten gepaard: daarvoor is het nodig een zuiveringsinstallatie te bouwen en te exploiteren, hetgeen bij de huidige prijzen in het westen van Nederland gemiddeld neerkomt op f. 15 per hoofd per jaar. Gekapitaliseerd tegen de penning 12 betekent dit een kapitaal van f. 180 per hoofd van de bevolking.

En wat zien we nu? De waterbeheerder die belast is met de zorg voor de waterkwaliteit, heeft het nodig gevonden de eis van zuivering te stellen. Hij heeft daarmee bereikt dat van zijn water per inwoner een oppervlakte van 1,27 m² is toegevoegd aan het areaal van schoon water. Doch dit heeft deze inwoner verplicht een kapitaal van f. 180 opzij te leggen. De gemeenschap acht dit kennelijk aanvaardbaar, want de eisen worden gesteld en de bedragen worden opgebracht. Het hebben van dat schone water is dus kennelijk dit bedrag waard, zodat 1 m² schoon water kennelijk een waarde heeft van f. 180 : 1,27 = circa f. 140.

Bij kleinere diepten worden deze bedragen lager, bij grotere diepten hoger. Neemt men 3 m evenwel aan als een gemiddelde waterdiepte in de wateren waarom het in het algemeen gaat dan moet men wel tot de conclusie komen, dat thans 1 m² schoon water gemiddeld gesproken een waarde kan hebben van rond f. 140. Waarlijk geen gering bedrag!

De redenering heeft, dat moet gezegd, toch wel iets vreemds. Stel bijvoorbeeld dat de belangen die het water moet dienen zodanig zijn dat de waterbeheerder ook gezuiverde lozing niet toestaat, bijvoorbeeld omdat het water recreatief bestemd is. Hij wint dan de totale „evenwichtsoppervlakte” terug aan schoon water, hetgeen in het onderhavige geval de volle 1,87 m² omvat.

De waarde van het schone water zou dan dus f. 180 : 1,87 = „slechts” circa f. 100 bedragen. Ergo, het dienen van het hogere belang (absoluut geen lozing toegestaan) zou maken dat het schone water minder waard is.

Toch is dit geen verkeerde redenering. Wat is immers het geval: de afvalwaterproducerende gemeenschap heeft bij het vragen van de lozingsvergunning aan onze waterbeheerder, naar we mogen aannemen, de meest voordelige oplossing gekozen: gezuiverd lozen op het dichtst-

bijzjnde water. Dit zou hem inderdaad f. 180 per inwoner gekost hebben. Als de waterbeheerder dit niet kan toestaan vanwege die hogere belangen, dwingt hij de desbetreffende gemeenschap tot een ander en per definitie duurder plan. Deze moet zijn gezuiverde afvalwater dan gaan transporteren naar een ander, verder weg gelegen, water. En transport van water is duur. Niet alleen de noemer maar ook de teller van de voorgaande breuk gaat dus omhoog, zodat het eindresultaat een waarde van het schone water oplevert die wederom in de buurt van de f. 140 per m² ligt of daar zelfs nog bovenuit kan gaan. Hetgeen beter strookt met ons gevoel.

Uit het voorgaande mogen we natuurlijk niet concluderen dat elk water in het dichtbevolkte gebied van Nederland — dus daar waar schoon water schaars is en derhalve bij een gemeenschap van een enigszins betekende omvang steeds de eis van zuivering wordt gesteld — deze waarde heeft. We werkten immers met gemiddelden; we beschouwden nog slechts de lozing van overwegend organische afvalstoffen in stilstaand water en we namen aan dat geen zuurstofloosheid ontstond. Ook wezen we op wateren waar ten aanzien van de zuiverheid wel eens lagere eisen zullen worden gesteld, zoals havenbekkens. Overigens zullen die wateren uit andere hoofde een hoge waarde hebben.

Het is interessant om ten aanzien van de waardemeting van schoon water te pogen een uiterste waarde naar boven te vinden. Het is namelijk, zelfs in de dichtbevolkte streken, bij het beleid van de waterbeheerder in het algemeen niet gebruikelijk eisen van zuivering te stellen als het gaat om afvalwaterlozingen van een geringe omvang, zoals voorkomt bij alleenstaande of kleine groepen van woningen. Dit zit hem in het feit dat de afvalwatertechniek nu eenmaal (nog?) niet in staat is voor een redelijk bedrag een zeer kleine betrouwbare installatie beschikbaar te stellen. De kleinste in de praktijk gebezigde installaties vergen een bedrag ineens (investerings + gekapitaliseerde exploitatiekosten) van circa f. 400 per inwoner. Op dezelfde wijze redenerende als hierboven komt dit overeen met een „verrijking” met 1,27 m², zodat schoon water zeker geen waarde heeft die groter is dan f. 400 : 1,27 of ongeveer f. 300 per m².

Schone bodem

Voor het meten van de waarde van een schone bodem kan ongeveer op dezelfde wijze worden geredeneerd. Niet alleen de wateren worden immers door afvalstoffen verontreinigd, ook de bodem overkomt dit lot voortdurend. Ook daar stelt de „bodembeheerder” in dichtbevolkte gebieden, dus daar waar de ruimte schaars is, de eis van het beperken van de verontreiniging van de bodem.

Evenals bij de verontreiniging van het water zijn er bij de verontreiniging van de bodem (opgemerkt zij dat hier niet bedoeld is verontreiniging van het grondwater!) verschillende wijzen van verontreiniging door afvalstoffen. Ook hier kennen wij afvalstoffen van overwegend organische oorsprong. Veel bestanddelen van huisvuil en land- en tuinbouwvuil behoren hiertoe. Deze stoffen worden door een afbraakproces omgezet in anorganische stoffen. Hier spreekt men niet van zelfreiniging, maar van *fermentatie*. Tegenover de afvalstoffen van organische aard staan de anorganische afvalstoffen. De meeste bestanddelen van bouwafval en van autowrakken beho-

ren hiertoe. Deze stoffen verliezen op en in de bodem nauwelijks iets van hun verontreinigend karakter.

Net als bij de benadering van de waarde van schoon water lenen zich ook bij het probleem „schone bodem” de afvalstoffen van overwegend organische aard, en dan met name het huisvuil, het best voor een rekenkundige benadering. Wel is hier de waarschuwing op haar plaats, dat het beschikbare cijfermateriaal veel minder „hard” is dan bij de waterverontreiniging, om de eenvoudige reden dat er heel wat minder wetenschappelijk onderzoek is verricht aan huisvuil dan aan afvalwater, en huisvuil heel wat gevarieerder van samenstelling is dan huishoudelijk afvalwater. Ook zijn er veel minder vuilverwerkingsinstallaties gebouwd dan zuiveringsinstallaties, zodat belangrijk minder betrouwbare kostencijfers beschikbaar zijn. Toch menen wij het erop te moeten wagen.

Wanneer een gemeenschap zijn huisvuil stort op een terrein in de buurt en niet meer dan een uiterste minimum aan voorzieningen aanbrengt om de onesthetische gevolgen van dit bedrijf te verbergen, vergt dit storten, zeer globaal gesproken, een bedrag van hooguit f. 3 per ton. In de dichtbevolkte gebieden van ons land wordt dit voor een gemeenschap van een enigszins betekende omvang niet meer toegestaan, zodat die gemeenschap gedwongen is het huisvuil te verwerken in een vuilverwerkingsinrichting. Een grote gemeenschap zal zo'n inrichting zelf exploiteren, een kleinere gemeenschap zal zijn huisvuil in die grote inrichting laten verwerken. Bij de in het Westen gangbare transportafstanden met regionale verevening van de transportkosten, zal de vuilverwerking inclusief het storten van de niet verwerkbare resten zeer globaal gesproken f. 25 per ton kosten. Het kostenverschil bedraagt dus f. 22 per ton.

Indien we aannemen dat het residu dat, als de verwerking geschiedt door verbranding, bestaat uit slakken en vliegas, nog wél gestort mag worden, hebben we met de uitgave van bovengenoemd bedrag bereikt dat de bodem niet verontreinigd wordt met 1 ton huisvuil doch met slechts 0,3 ton reststoffen. Voor het eerste geval zou men bij een blijvende storthoogte van 1 meter (we rekenen op de toestand in westelijk Nederland waar het maaiveld weinig boven het grondwater ligt en voorts met een uiteindelijk volumegegewicht van 1.000 kg/m³) een oppervlakte nodig hebben van 1 m², voor het tweede geval een oppervlakte van 0,3 m². De winst bedraagt 0,7 m² schone bodem, waarvoor de desbetreffende gemeenschap f. 22 heeft moeten neertellen. Ook nu mogen we redeneren dat men er kennelijk f. 22 voor over heeft om deze 0,7 m² schone bodem te behouden. De waarde van een schone bodem mag men dus stellen op f. 22 : 0,7 = ruim f. 30 per m².

Bij de bodem kan men minder gemakkelijk van „gemiddelde waarde” of van „uiterste grens” spreken dan bij het water, omdat de beschikbare cijfers — we zeiden het reeds — daarvoor te weinig in aantal zijn. Toch geeft de becijfering een aardige indicatie omtrent de waarde die een schone bodem globaal gesproken kennelijk heeft.

Schone lucht

Zij die bij het lezen van dit opschrift de hoop koesteren nu eindelijk eens te weten te komen wat een m³ schone lucht waard is, moet ik diep teleurstellen. Het is mij namelijk niet gelukt om op de wijze als dat met het water en de bodem is gedaan, een becijfering op te zetten.

Proberen wij dat op de „huiselijke” wijze — bij het water hadden we het uitsluitend over huishoudelijk afvalwater en bij de bodem over huisvuil — dan stuiten wij direct op grote bezwaren.

Theoretisch zou men weliswaar kunnen nagaan hoeveel verbrandingslucht er nodig is om een gemiddeld gezin te voorzien van een verwarmde woning, een smakelijke warme maaltijd en een gemakkelijk transport per eigen auto over een gemiddelde afstand. Doch het is onmogelijk na te gaan welke kosten men uitgeeft om deze hoeveelheid verbrandingslucht, nadat het zijn werk in de vuurhaard en in de verbrandingsmotor heeft gedaan, te ontdoen van zijn schadelijke bestanddelen. Immers, in de huishoudingen treft men deze maatregelen niet: men monteert geen stofvangers, gaswassers of naverbranders in de schoorsteen van de woning.

Was daarvoor vroeger, toen er nog kolen en olie werden gestookt, nog wel reden voor; thans, nu de ruimteverwarming steeds meer door het stoken van aardgas gebeurt, is er geen zuiveringsmaatregel nodig. Eigenlijk zouden we moeten uitrekenen hoeveel het stoken van aardgas duurder uitkomt, dan het stoken van kolen of olie, doch ik heb de indruk dat de uitkomst negatief is.

Ten aanzien van de auto is er over enige tijd misschien een berekening op te stellen als maatregelen worden voorgeschreven voor de beperking van het gehalte aan schadelijke stoffen in de uitlaatgassen.

In het industriële vlak, waar wij bij het water en de bodem niet aan toegekomen zijn, is er misschien door anderen die meer deskundig zijn dan ik een berekening op te stellen, door te onderzoeken hoeveel men bijvoorbeeld investeert in een elektrostatische stofvanger om 1 m³ lucht van een bepaald percentage stof te ontdoen.

Levende natuur

Het behoud van de levende natuur (flora en fauna) is, naast het behoud van schoon water, schone bodem en schone lucht, essentieel voor het voortbestaan van de mens, die immers in de biologische kringloop als soort van deze componenten afhankelijk is. Het vervangen van de levende natuur door dood materiaal (woonhuizen, wegen, startbanen) of door het uitroeien van bepaalde plant- of diersoorten betekent verlies dat zoveel mogelijk voorkomen moet worden.

Men is er dan ook niet mee door zich af te vragen: „Hoeveel kost het aanleggen van een natuurgebied elders?” Elders is al (nog!) levende natuur. Elders kan men ten hoogste in de bestaande natuur een recreatiegebied aanleggen. Doch dat is iets geheel anders. Bij ons probleem gaat het om het verdwijnen van flora en fauna en wat men er voor over heeft om die te behouden.

De kosten van aankoop van natuurterreinen door de overheid of door particuliere verenigingen met het doel ze in stand te houden, zijn meestal geen maatstaf. Vaak komt men op een bedrag dat minder is dan één gulden per m². Dat is slechts mogelijk, omdat ingevolge planologische maatregelen lucratiever bestemmingen onmogelijk zijn. Zou men rond een aantrekkelijke plas vrijelijk zomerhuisjes mogen bouwen dan zou belangrijk meer

voor de grond worden betaald dan het zoëven genoemde bedrag. Hoeveel dat zou zijn, is natuurlijk niet bekend. Dat het een flink bedrag zou zijn mag men misschien afleiden uit de bedragen die men bereid is te betalen voor een vaste staanplaats met een caravan op een kampeerterrein. In het Westen van Nederland (niet in de duinstrook, waar het nog méér kost) betaalt men voor een zomerseizoen thans gemiddeld rond f. 400 en voor een winterseizoen de helft. Voor het hele jaar is men dus f. 600 kwijt, waarvoor men dan kan beschikken over een terreintje van gemiddeld 80 m² dat men min of meer als privé grond kan beschouwen: men zet er zijn stoeltjes neer, men hangt er zijn wasje te drogen. De jaarprijs is dus gemiddeld f. 7,50 per m², hetgeen gekapitaliseerd, wederom tegen de penning 12, overeenkomt met f. 90 per m². Men heeft er dus kennelijk dit bedrag voor over om te beschikken over een stukje grond.

Natuurlijk gaat de vergelijking niet geheel op. Enerzijds is het immers geen volledig eigendom, doch daar staat tegenover dat dit prijzen zijn op behoorlijk geoutilleerde kampeerterreinen van voldoende formaat, voorzien van behoorlijke toiletgebouwen, aansluitingen op het elektrisch net en dergelijke.

Analyseert men exploitatie-rekeningen van dit soort kampeerterreinen dan blijkt dat zeer globaal gesproken gemiddeld de helft van de opbrengst aan staangeld bestemd is voor de amortisatie van de op het terrein aangebrachte outillage, zodat aangenomen zou mogen worden dat een stukje privé-grond waarop men een caravan mag zetten een waarde heeft van f. 45 per m².

Is het nu te boud te beweren dat het schaarse goed genaamd „levende natuur” zeker een waarde heeft van f. 45 per m²? De overheid heeft immers, met het doel een stuk levende natuur te behouden, planologische maatregelen genomen die de toevallige grondeigenaar een opbrengst van f. 45 per m² onthielden.

Slot

Het sterk intrigerende vraagstuk heeft mij verleid tot het geven van een aantal berekeningetjes, gebaseerd op grof geschatte gemiddelden, die leiden tot een bepaalde kunstmatige marktwaarde voor een aantal schaarse goederen, nl. schoon water, schone bodem, levende natuur. In het opbouwen van een kunstmatige markt van schone lucht ben ik niet geslaagd.

De berekeningswijze voor schoon water is, voor het veronderstelde geval van organisch afvalwater geloosd in stilstaand water van ruime afmetingen, het meest betrouwbaar. De cijfers voor schone bodem zijn belangrijk grover, terwijl de kunstmatige marktwaarde voor levende natuur nog wel wat erg speculatief is.

Uit dit slot moge blijken dat ik zelf bepaald nog niet tevreden ben met het bereikte resultaat, doch ik meende mijn gedachtengang niet voor mij te moeten houden. Als dit artikel voor anderen aanleiding zou zijn zich eveneens nader in het probleem te verdiepen, heeft het zijn diensten al bewezen.

H. J. van der Burg

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Bankwezen Nederlandse Antillen: belangrijke structuurveranderingen (I)

DRS. H. EVERS

In een tweetal artikelen worden enkele structuurveranderingen geanalyseerd die zich hebben voorgedaan in het bankwezen in de Nederlandse Antillen. Het eerste artikel bestrijkt de fase tot ongeveer 1968; in het tweede artikel worden de meer recente ontwikkelingen van de laatste twee, drie jaar bezien. De artikelen zijn een bewerking van een voordracht van de auteur, Chef Studiedienst van de Bank van de Nederlandse Antillen, voor de Arubaanse Bankiersvereniging.

Inleiding

Structuurwijzigingen in het bankwezen kunnen slechts blijken uit de confrontatie van overzichten van gecombineerde balanscijfers met een redelijk lange tijdsinterval. Deze overzichten evenwel zijn voor wat betreft de algemene banken eigenlijk pas de laatste jaren samengesteld door de Bank van de Nederlandse Antillen op basis van de haar verstrekte maandstaten. Voor de voorliggende perioden is dan ook uitgegaan van het gepubliceerde cijfermateriaal. Dit was voor de algemene banken niet volledig, omdat o.a. de Hollandsche Bank-Unie nimmer separate cijferopstellingen heeft gepubliceerd omtrent haar activiteiten in de Nederlandse Antillen. Wel werden in het jaarverslag van de hoofdbank enige regels aan het bedrijf in de Nederlandse Antillen gewijd, doch veel houvast voor de ontwikkeling geeft het niet.

In de jaren vóór 1964 werden door de banken aan de Bank van de Nederlandse Antillen geen afzonderlijke gegevens verstrekt, doch hierin is verandering gekomen. Het is ook te hopen dat alle banken in de toekomst in een of andere vorm wat meer bedrijfsgegevens en analyses omtrent hun activiteiten in de Nederlandse Antillen gaan publiceren. In het onderzoek naar structuurveranderingen zullen uiteraard naast de algemene bankinstellingen ook de spaarbanken, de hypotheekbanken, de Girodienst Curaçao en de Volkskredietbanken worden betrokken, zij het dan vanwege het onvoldoend beschikbare cijfermateriaal op een wat meer fragmentarische wijze.

In onze analyse kan worden gesproken van drie tijdsperioden, die verschillende stadia van ontwikkeling van het bankwezen karakteriseren op het punt van het arbeidsterrein der banken, de aard en omvang der kredietverlening en de samenstelling der toevertrouwde middelen:

- I. *DE TRADITIONELE SITUATIE, de toestand in de koloniale periode tot na de Tweede Wereldoorlog;*
- II. *DE FASE VAN UITBREIDING EN DIVERSIFICATIE, welke vanaf omstreeks 1960 inzette tot 1968;*
- III. *DE FASE VAN CONCENTRATIE EN INTEGRATIE VAN WERKTERREINEN VAN HET BANKWEZEN, een ontwikkeling welke sinds 1968 een grote mate van actualiteit heeft.*

De overgang van fase I naar fase II kan worden gekenmerkt als de ontwikkeling van handelsbank naar algemene bank; die van fase II naar fase III als de uitbouw van algemene bank naar algemene financiële in-

stelling. Momenteel zijn ook in de Nederlandse Antillen de grenzen tussen de algemene banken en de overige financiële instellingen zeker in de praktijk aan het vervagen. De algemene banken zijn voor een krachtige ontwikkeling van hun kredietverlening in steeds sterkere mate aangewezen op een snelle toename van de hun toevertrouwde middelen. Een beroep op termijndeposito's en spaargelden is dan ook onontbeerlijk voor een snelle groei.

Verder kan worden gewezen op het grote aantal financierings- en beleggingsmaatschappijen, die de laatste tijd in de Nederlandse Antillen zijn opgericht. Waar hun bestaan een relatie vertoont met het bankwezen in de Nederlandse Antillen, zullen zij worden behandeld. Als niet-ingezetenen beïnvloeden zij echter niet het monetaire gebeuren in de Nederlandse Antillen. Hun aandeel wordt momenteel op 1.500 geschat. Zij zijn veelal dochterondernemingen van grote industriële concerns, die tot taak hebben de externe financiering van deze concerns middels aantrekking van gelden uit de Eurovalutamarkten en plaatsing van obligatieleningen buiten de Nederlandse Antillen te verzorgen. Zij profiteren van uitgebreide belastingfaciliteiten. Er bestaat geen belasting op vermogensgroei van niet-ingezetenen en de vennootschapsbelasting voor deze buitenlandse maatschappijen bedraagt slechts 3% over het netto resultaat, waarbij de betaalde interest aftrekbaar is.

In de huidige fase heeft het bankwezen in de Nederlandse Antillen in meer dan één opzicht zijn internationale activiteiten uitgebreid en deze tendensen in de richting van „Multinational Banking” acht ik een voorbode van een nieuwe structuurwijziging van het bankwezen. Alhoewel het nog prematuur is om tot definitieve uitspraken te komen, lijkt het er op dat het bankwezen in de Nederlandse Antillen op weg is zich te ontwikkelen tot een niet onbelangrijk monetair centrum in het Caribisch gebied.

Mijn onderzoek is uiteraard niet compleet zonder ook de veranderingen bij de centrale bank, de Curaçaosche Bank en later de Bank van de Nederlandse Antillen, te behandelen. Zij werd in 1828 opgericht en is dan ook één der oudste circulatiebanken op het Westelijk Halfrond. Hoewel zij in het begin hoofdzakelijk als circulatiebank fungeerde, kreeg zij na wijziging van het Bankreglement in 1907 ook werkzaamheden ten aanzien van de wisselhandel te behartigen. Voorts was zij gedurende en na de laatste wereldoorlog belast met het toezicht op het deviezenverkeer.

Aanvankelijk was de Curaçaosche Bank zowel overheidsbank als commerciële bank. Naarmate het particu-

liere bankwezen meer en meer vaste voet in de Nederlandse Antillen kreeg, trok de Bank zich terug uit haar functie van commerciële bank. In 1962 werd de Curaçaosche Bank omgezet in de Bank van de Nederlandse Antillen. Deze omzetting werd nodig geoordeeld om wettelijk via het Bankstatuut vast te leggen dat de Bank van de Nederlandse Antillen een door de overheid gecreëerde zelfstandigheid is met eigen rechten en verplichtingen. Daarbij werden haar taak, organisatie en werkwijze op meer moderne leest geschoeid. Haar taak als centrale bank werd op die manier meer aangepast aan de normen, die in Europa en ook daarbuiten te dien aanzien gelden.

De traditionele situatie

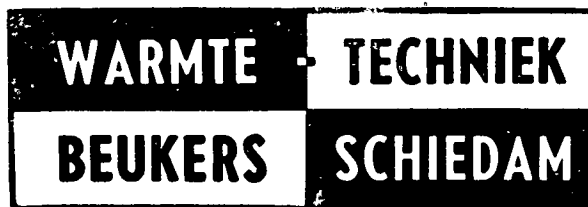
De activiteiten der handelsbanken lagen tot na de Tweede Wereldoorlog voornamelijk op het terrein van kredietverlening en dienstenverlening aan de import- en exporthandel en nijverheid. Volgens het jaarverslag van de Curaçaosche Bank over 1936 waren de handelsbanken alleen te vinden op Curaçao en Aruba. In de jaren dertig was er in de Nederlandse Antillen van een steeds grotere bedrijvigheid in de olie-industrie sprake, welke vooral voor Curaçao met zich bracht een aanmerkelijke toename van de doorvoerhandel van machines, constructiematerialen en cement, bestemd voor de oliemaatschappijen in Venezuela.

Tengevolge van deze opleving in de scheepvaart en doorvoerhandel stegen de lonen, waardoor de koopkracht der bevolking toenam hetgeen weer de handel ten goede kwam en ook de woningbouw. Het bankwezen was dan ook voornamelijk gericht op het financieren van de handelsvoorraden; bij groeiende omzetten steeg mede de betekenis van het bankwezen in het economisch bestel van de Nederlandse Antillen en leverde zo een belangrijke bijdrage tot de welvaart.

Op Curaçao was werkzaam de Maduro & Curiel's Bank NV, welke in 1932 na fusie van Maduro's Bank en Curiel's Bank tot stand was gekomen. Verder was er de Hollandsche Bank-Unie met een bijkantoor te Aruba. De firma Edwards en Henriquez had in 1932 een aparte bankafdeling opgericht, welke in 1952 een volledige samenwerking zou aangaan met de toenmalige Nederlandsche Handel Maatschappij te Amsterdam. Op Aruba werd in 1936 op soortgelijke wijze door de firma John Eman in samenwerking met NV Maduro & Curiel's Bank overgegaan tot oprichting van de Aruba Bank NV.

De kredietverlening aan de handel werd voornamelijk verleend in de vorm van toegestane overtrekkingen op lopende rekeningen. De banken in de Nederlandse Antillen kenden toentertijd hun cliënten goed en waren derhalve in staat om hun kredietwaardigheid scherp te beoordelen. Zakelijke of persoonlijke zekerheid werd daarbij in bepaalde situaties gevraagd, meestal in de vorm van krediethypotheek of cessie van verzekeringspolissen. Het bankkrediet fungeerde als een min of meer permanente vorm van voorraadfinanciering, waarop de handel dan vaak weer haar kredietverlening aan afnemers baseerde.

Men spaarde voornamelijk bij daartoe geëigende instellingen als de Koloniale Postspaarbank en de Spaar- en Beleenbank van Curaçao. Het tegoed van inleggers bij deze instellingen per ultimo 1936 bedroeg respectievelijk Naf. 1,1 mln. en Naf. 1,0 mln. De Koloniale Postspaarbank werd opgericht in 1905 en de Spaar- en Beleenbank NV reeds in 1850. Deze laatste richtte zich speciaal op consumptieve kredieten op basis van onderpand van roerende goederen en is de enige bank van lening op de Antillen. Beide instellingen hebben mede een sociaal doel, respectievelijk het

(I.M.)

bevorderen van het sparen bij kleine spaarders en het bestrijden van de woeker. Beide banken hebben hun gelden voornamelijk belegd in effecten en hypotheek.

Daarnaast opereerde er de NV Curaçaosche Hypotheekbank, de enige in het verstrekken van hypothecaire geldleningen gespecialiseerde instelling, welke dateerde van 1876. Merkwaardig is de wijze waarop deze instelling tot 1938 haar passieve financiering verzorgde, namelijk met spaardeposito's met een bepaalde minimum omvang en een vaste looptijd; dus een soort pandbrieven op naam. In totaal bedroegen de hypothecaire leningen per ultimo 1936 Naf. 2,0 mln.

De fase van uitbreiding en diversificatie

De industriële activiteiten in de Nederlandse Antillen waren vooral tijdens de oorlogspanning sterk ontwikkeld. De raffinage-capaciteit vormde één der belangrijkste centra op dat gebied in de wereld. De overige industrie, de havenfaciliteiten en de handel hebben zich dienovereenkomstig uitgebreid. Het bankwezen, dat aanvankelijk de hinder ondervond van de deviezenmaatregelen in Europa en de beperkte convertibiliteit, vooral wat het Engelse Pond betreft, kon zich vooral na het herstel van de convertibiliteit meer ontplooiën.

Er kwamen echter bij het naderen van de jaren '60 donkere wolken aan de horizon. De wereldoliemarkt ondervond een grotere labiliteit door een dreigende overproductie waardoor de concurrentie steeds scherpere vormen aannam. Dit noopte Shell Curaçao en Lago tot grotere mechanisatie en automatisering. Dit laatste ging met een toenemend ontslag van werknemers gepaard hetgeen het werkgelegenheidsprobleem zwaarder maakte. Ook namen de overige industriële activiteiten enigszins af. Daartegenover stond weliswaar de opening van de Antilliaanse Brouwerij, waardoor er letterlijk nieuw leven in de brouwerij der Antillen werd gebracht. Ook andere kleine industrieën in de verzorgende sector werden opgericht. In principe werd tevens overeenstemming bereikt met Nederland over een programma van hulpverlening teneinde nieuwe werkgelegenheid te creëren voor de ontslagen arbeiders in de olie-industrie. Vooral de sector toerisme, met name de hotelbouw, stond daarbij in de belangstelling.

Het bankwezen werd na de oorlog uitgebreid met een drietal nieuwe instellingen: de Aruba Commercial Bank NV, de Banco Popular Antiliano NV en de Bank voor de Bovenwinden NV. De Aruba Commercial Bank NV kwam tot stand door samenwerking van Edwards, Henriquez en Co's Bank en enkele handelaren en wel in 1949 met een volgestort kapitaal van Naf. 1 mln. In 1960 werd de Banco Popular Antiliano NV opgericht met hoofdkantoor te Aruba. Tenslotte werd op Sint Maarten in december 1960 voor het

Balansen per ultimo 1936 en 1960 van Maduro & Curiel's Bank (in Naf.)

	ACTIVA		PASSIVA	
	ultimo 1936	ultimo 1960	ultimo 1936	ultimo 1960
Effecten	2.177.068	4.902.708	Kapitaal	1.500.000
Vorderingen op andere banken	1.966.981	9.523.273	Reservefonds	1.400.000
Kas	1.145.818	9.388.068	Deposito's	9.828.064
Gedisconteerde wissels	118.563	618.361		
Onroerende goederen en andere beleggingen	529.261	640.849		
Beleggingen, rekening-courant en andere rekeningen	6.790.373	32.518.262		
	12.728.064	57.591.521		
			12.728.064	57.591.521

eerst een bank geopend. Deze Bank voor de Bovenwinden NV werd gesticht door de heer C. W. Wathey met een meerderheidsbelang van NV Maduro & Curiel's Bank. In 1963 kwam de Caribbean Mercantile Bank tot stand op Aruba door NV Maduro & Curiel's Bank en de Nederlandse Overzeebank NV (Bank Mees & Hope). Op Bonaire ging Maduro er toe over om een volledige dochteronderneming te stichten, de Maduro & Curiel's Bank (Bonaire) NV, direct gevolgd door Edwards, Henriquez & Co's Bank, die in datzelfde jaar de Bonaire Commercial Bank NV als dochteronderneming opende. De Banco Popular Antiliano breidde haar activiteiten naar andere eilanden uit door kantoren te openen op Sint Maarten in 1963, op Curaçao in 1965 en zeer recentelijk op Bonaire.

Bezien wij vervolgens het balanstotaal van Maduro & Curiel's Bank NV (zie tabel) per ultimo 1960, dan is dit ten opzichte van 1936 opgelopen van Naf. 12,7 mln. tot Naf. 57,6 mln. Ondanks de erosie van de gulden is dit een flinke sprong. Niet alleen werd het eigen vermogen sterk uitgebreid, nl. van Naf. 2,9 mln. tot Naf. 11,0 mln., doch de creditgelden zijn qua structuur belangrijk gewijzigd. De deposito's in rekening-courant liepen op tot Naf. 24,7 mln. waartegen in 1936 voornamelijk de Naf. 9,8 mln. aan algemene deposito's stonden. Daarnaast zijn tevens ook de termijndeposito's en spaarrekeningen opgekomen en wel tot een bedrag van Naf. 21,8 mln. per ultimo 1960. Er kan in dit opzicht zeker van een spectaculaire ontwikkeling worden gesproken welke zich vooral in de jaren vijftig voltrok. Per ultimo 1950 bedroegen de termijndeposito's en spaarrekeningen nog Naf. 12,0 mln., zodat praktisch van een verdubbeling in tien jaren kan worden gesproken.

Ook uit de beschikbare balansoverzichten van de Aruba Bank en de Aruba Commercial Bank is een soortgelijke tendens te onderkennen. Deze krachtige groei kan mede verklaard worden uit de meerdere faciliteiten, die de algemene banken bieden. Ook de omstandigheid, dat de spaarders bij deze banken zich veelal in een hogere welstandsklasse bevinden dan die bij de traditionele spaarinstellingen, en de mogelijkheid, dat op gemakkelijke wijze rekening-courant-tegoeden naar spaarrekeningen en vice versa kunnen worden overgeheveld, zullen tot deze ontwikkeling hebben bijgedragen.

Geconcludeerd kan worden dat in de traditionele periode de tegoeden bij de handelsbanken voornamelijk uit rekening-courant-tegoeden bestonden, die dus als giraal geld worden beschouwd, terwijl in de tweede fase de banken voor een groot deel de beschikking krijgen over tegoeden waarover de houders in het algemeen slechts met inachtneming van zekere restricties kunnen disponeren. Deze ontwikkeling is het gevolg van een actieve onderlinge concurrentie bij de uitbreiding van het deposito-bestand.

Het is jammer dat niet de beschikking is verkregen over de cijfers van de Hollandsche Bank-Unie, teneinde met meer zekerheid de ontwikkeling te onderkennen. Gesteld kan worden dat mede op basis van de besparingen van het publiek dat dus meer rentebewust is ge-

worden, de banken in het begin der jaren zestig de uitbreiding van hun kredietverlening en kapitaalmarkt-beleggingen konden financieren. De banken zijn nl. door deze ontwikkeling eerder geneigd om leningen op lange termijn en middellange looptijd te verstrekken. De banken zijn zich meer gaan toeleggen op deze vorm van kredietverlening, waardoor ook allerlei industriële activiteiten van hun cliëntèle konden worden gefinancierd.

De banken hebben hiermede definitief het terrein van de korte-kredietverlening overschreden en hebben het terrein van de overige financiële instellingen betreden. Allereerst is de groei der besparingen ten koste gegaan van de groei bij de traditionele spaarinstellingen. Toch hebben deze instellingen zich goed kunnen ontwikkelen. De inleggingen bij de Postspaarbank en de Spaar- en Beleenbank namen in de periode 1950-1960 toe met respectievelijk Naf. 3,5 mln. en Naf. 5,4 mln. tot Naf. 9,6 mln. en Naf. 7,6 mln. Eerder kan dan ook worden gesteld dat de algemene banken beter in staat waren om de uit de verhoging van de persoonlijke inkomens voortvloeiende extra besparingen naar zich te trekken.

Ook op het terrein van de kredietverlening zijn de algemene banken sterk in concurrentie gekomen o.a. met de Curaçaosche Hypotheekbank, de door de overheid in 1956 opgerichte Bouwcredietbank en de Spaar- en Beleenbank, met name door het afsluiten van krediet-transacties met middellange looptijden al of niet onder hypothecair verband.

Tegenover de hogere tarieven die voor toevertrouwde middelen moesten worden vergoed door de algemene banken, staat dat door het aantrekken van deze gelden hun groei en hun marktaandeel in de totale krediet-verlening aan het bedrijfsleven konden worden gewaarborgd. Bij een heroriënteren van het bedrijfsleven naar meer industriële activiteiten, zoals in de jaren 1950-1960 actueel was, moesten de banken wel mee om hun cliënten te steunen, door hun naast de traditionele kredietvormen ook meer uitgebreide financieringsfaciliteiten ter beschikking te stellen. Hierbij zijn de banken ook meer aandacht gaan besteden aan hun internationale contacten, zowel wat betreft de kredietverlening en import-/exportfaciliteiten als wat betreft het aantrekken van buitenlandse middelen.

Zoals reeds is gezegd vindt in de jaren zestig middels uitbreiding en diversificatie een geleidelijke overgang plaats van algemene bank naar algemene financiële instelling. Naast de binnenlandse en internationale bankzaken heeft het bankwezen bijgedragen aan het tot stand komen van allerlei samenwerkingscontracten en is het nauw betrokken geweest bij de vestiging van nieuwe industrieën en hotels, hetzij door rechtstreekse deelname, hetzij door het verzoeken van de uitgifte van aandelen en obligaties. Ook hebben de banken zich, veelal via gespecialiseerde dochterondernemingen, toegelegd op trust-activiteiten, vermogensbeheer, assurantiën en last but not least de consumptieve huurkoopfinanciering.

H. Evers

Dubieuze belastingbesparing (I)

In *ESB* van 2 december 1970 rekent de heer C. P. A. Bakker de lezers voor, hoe men met een listig gebruik van de fiscale wetten op een bescheiden investering via een levensverzekeringspolis een kolossaal rendement kan behalen. Niet minder dan f. 24.515 wordt in tien jaar tijd gewonnen op een investering van f. 10.000, en dat alles belastingvrij.

Een paar aantekeningen mogen bij deze al te mooi lijkende rekensom gemaakt worden:

1. De berekeningen van de heer Bakker staan en vallen met de juistheid van zijn uitgangspunten, in het bijzonder de winstbischrijvingen, die hij op f. 16.900 schat en de beleningsrente, die hij op 6% stelt. Hoe hij aan het eerste cijfer komt blijft duister; een motivering daarvan is niet overbodig omdat vermoedelijk uitgegaan is van verwachtingen, gebaseerd op de huidige rentestand. Waarom dan de beleningsrente op 6% wordt gesteld is niet duidelijk. Bij een rente van 8 à 9% klopt de uitkomst van de heer Bakker al op geen stukken na meer, want van zijn winst gaat dan bruto f. 20.000 resp. f. 30.000, d.i. f. 7.000 resp. f. 10.500 ná belasting, verloren, waarmee het belastingvrij rendement met 30 à 40% daalt. Op zichzelf kan dan ook, althans onder optimale omstandigheden, nog een mooi rendement worden behaald, maar men moet wel een fors risico incalculeren voor het niet denkbeeldige geval, dat de fiscus of de fiscale rechter de constructie niet zou accepteren.

2. De vinding van de heer Bakker is niet oorspronkelijk; de idee werd reeds jaren geleden door een levensverzekeringmaatschappij geoffreerd. Naar aanleiding daarvan heeft het bestuur van de Nederlandse Vereniging ter Bevordering van het Levensverzekeringwezen (NVBL) destijds tot haar leden de waarschuwing gericht de bedoelde constructie niet te offren. Daarbij werd overwogen, dat toepassing van de fiscale bepalingen op deze wijze een misbruik werd geacht. Zulk een misbruik zou kunnen leiden tot maatregelen van de fiscus,

waardoor de kandidaten die op deze wijze een verzekering zouden hebben gesloten zich terecht later zouden hebben te beklagen over de verstrekte voorlichting. Voor zover schrijver dezes bekend is, wordt sinds vele jaren door geen der NVBL-maatschappijen een dergelijke verzekeringsvorm aangeboden.

De conclusie van de heer Bakker is, dat het niet overbodig is, de positie van de levensverzekering nog eens te bezien. Als de bedoeling van deze wat cryptische opmerking is, dat malafide constructies door de fiscus onmogelijk gemaakt dienen te worden, dan zal geen levensverzekeraar daartegen bezwaar maken. Maar het is wel zaak met het vuile badwater van het misbruik ook niet het kind, nl. de fiscale begunstiging van het sparen op lange termijn via levensverzekering, weg te gooien.

H. Gerritsen

(De heer Gerritsen is registeraccountant. Na een jarenlange praktijk in de vrije accountantspraktijk is hij sedert 1965 werkzaam als lid van de raad van bestuur van een der grote verzekeringsconcerns.)

Dubieuze belastingbesparing (II)

In *ESB* van 2 december 1970 doet de heer Bakker een interessante methode aan de hand om door het belenen van levensverzekeringspolissen een belastingvrij inkomen te krijgen. De fiscaal adviseur zal bij het adviseren van constructies, die over een langere tijd lopen, uiterste voorzichtigheid moeten betrachten. Uit de praktijk blijkt, dat bij het toenemen van het aantal constructies de wetgever wel gedwongen is maatregelen te nemen om de constructie tegen te gaan. Het fiscale recht wemelt van voorbeelden. Laatstelijk is de belening op rentespaarbrieven gesneuveld.

De belening op rentespaarbrieven was misschien nog in zoverre verantwoord te adviseren, dat tegenover de schuld toch altijd nog een direct realiseerbaar actief bestond en men in staat bleef de positie zonder aanzienlijk nadeel te liquideren, zodra de wetgever maatregelen zou treffen. Hoe ligt dat echter indien men zich verplicht aan een verzekeringsmaatschappij een belangrijk bedrag aan premie te betalen voor een verzekering, die men niet nodig heeft en wel-

ker uitkering men slechts voor een klein gedeelte geniet? Kan deze verzekering zonder schade op elk willekeurig moment worden afgekocht en zo ja, is het dan nog wel een polisbelening?

De tendens van het artikel van de heer Bakker is, dat hij de fiscus waarschuwt voor het misbruik dat blijkbaar ontstaat, doch ik zou de belastingplichtige willen waarschuwen voor de gevolgen van het feit, dat hij geen zekerheid heeft, dat hij er na maatregelen van de wetgever zonder noemenswaardige kleerscheuren van afkomt.

A. J. Pol

(De heer Pol is belastingconsulent en lid van het Nederlands Instituut van Belastingconsulenten.)

Naschrift

Naar aanleiding van enkele reacties wil ik nog het volgende opmerken.

Ook bij mij bestond aanvankelijk enige twijfel ten aanzien van de houding van de fiscus. Die twijfel is echter praktisch geheel verdwenen door twee oorzaken. De eerste is het feit, dat de fiscus tot nu toe geen enkele aanmerking heeft gemaakt op het verschijnsel van de zgn. koppelhypotheken, waarbij de geldnemer normale aflossing op de lening achterwege laat en in plaats daarvan spaart door middel van een gemengde verzekering. Bij deze constructie ontstaan voor de geldnemer belangrijke voordelen door belastingbesparing, omdat hij enerzijds de volle rente van de hypotheek mag aftrekken, doch anderzijds de rente uit de levensverzekering niet tot het inkomen behoort te rekenen.

De tweede oorzaak is het feit, dat een belastingplichtige die het voornemen had een beleggingsverzekering als door mij beschreven te sluiten, deze constructie vooraf aan de Inspecteur der directe belastingen van zijn woonplaats deed toekomen en naar aanleiding daarvan tot zijn genoegen mocht vernemen, dat deze inspecteur daartegen geen bezwaar had. Nu weet ik wel, dat de mening van één inspecteur niet gelijk is aan een uitspraak van de Hoge Raad. Aan de uitspraak van het Gerechtshof te 's-Gravenhage van 5 april 1928 (B. no. 4208) meen ik in dit verband weinig waarde te moeten toekennen, omdat het daarbij aan de orde zijnde geval duidelijke verschillen vertoont ten opzichte van de door mij beschreven situatie, welke eigenlijk nauwe-

lijks een constructie te noemen is, omdat daarbij niets anders wordt gedaan dan het benutten van de mogelijkheid van het belenen van een polis welke voldoet aan de eis, dat over meer dan vijf jaar periodieke premies worden betaald. Ik zou trouwens niet weten, welk criterium zou moeten worden gehanteerd nu de wetgever uitdrukkelijk een vrijstelling voor de rente gekweekt met levensverzekering heeft ingesteld.

Er is voorts een duidelijke parallel met het geval waarin rentespaarbrieven met geleend geld worden gekocht, waarbij de houder van de rentespaarbrieven in feite niets of een fractie van het belang investeert. Ook tegen deze constructie ter besparing van belasting is niet opgetreden met behulp van artikel 31 van de Algemene Wet inzake rijksbelastingen. Wel heeft dit aanleiding gegeven tot een wetswijziging.

Het is mij bekend, dat de NVBL afwijzend staat tegen het offreren van de constructie. Dat neemt echter niet weg dat dergelijke verzekeringen in de praktijk toch tot stand komen. Het is ook begrijpelijk, dat de levensverzekeraars bevreesd zijn voor het verlies van hun fiscaal bevoorrechte positie, zowel op de markt voor hypotheek als op de beleggingsmarkt. De heer Gerritsen ziet over het hoofd, dat met de op 1 januari 1965 (na een lange voorbereiding) ingevoerde vrijstelling van de rente uit levensverzekering slechts een vereenvoudiging is beoogd, omdat in 1958 bij de indiening van het ontwerp werd verondersteld, dat „het is strijd met de werkelijkheid zou zijn in die overeenkomst tevens een vorm van vermogensbelegging te zien”. De praktijk van vandaag bewijst, dat dit uitgangspunt dat bij de invoering van de wetswijziging al zijn betekenis had verloren, thans geen enkele grond meer heeft. De levensverzekeraars beconcurreren met hun fiscale bevoorrechtiging alle andere instellingen welke hypotheek aanbieden en alle instellingen welke het publiek gelegenheid geven tot vermogensbelegging.

Uit een oogpunt van gelijke rechtsbedeling en om te komen tot normale, gezonde concurrentieverhoudingen dient m.i. aan de vrijstelling van rente uit levensverzekering voor de inkomstenbelasting en aan de vrijstelling van de waarde voor de vermogensbelasting zo spoedig mogelijk een einde te worden gemaakt.

C. P. A. Bakker

Dr. P. M. van Nieuwenhuyzen: Concentratie in de detailhandel in levensmiddelen, in het bijzonder in de kruideniersbranche (dissertatie). Waltman, Delft 1970, 292 blz.

Dr. van Nieuwenhuyzen is directeur van het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf, dus van het vroegere Economisch Instituut voor de Middenstand (EIM). Hij geeft daar op energieke wijze leiding aan de research. De dissertatie waarop hij bij Prof. Dr. H. J. Kuhlmeijer te Rotterdam promoveerde, kon zonder de ervaring, bij die research opgedaan, niet tot stand komen. Wie zich in zijn werk niet met dat werk vereenzelvigt vervreemdt ervan en zal nooit bevredigende resultaten verkrijgen. Uit de dissertatie blijkt duidelijk dat zulk een „vervreemding” bij de schrijver niet bestaat.

Bij het beoordelen van deze dissertatie moet men dan ook m.i. uitgaan van het object waarmee Dr. van Nieuwenhuyzen dagelijks bezig is. Dat object heeft vele eigenschappen. Allereerst is het in hoge mate dynamisch. Als wij de kruidenier van 1930 vergelijken met die van thans, dan zijn er bijna geen punten van overeenstemming meer. Mogelijk nog groter zijn de verschillen geworden in de handel in kruidenierswaren. Vroeger hadden de begrippen kruidenier, kruidenierswinkel en detailhandel in kruidenierswaren praktisch dezelfde grenzen. Maar dat is al lang niet meer het geval. Een Steenkolenhandelsmaatschappij exploiteert kruidenierswinkels. In kruidenierswinkels vindt men vele produkten, die niemand tot de kruidenierswaren zal rekenen en kruidenierswaren worden niet alleen door de detailhandel in kruidenierswaren verkocht, maar ook door de melkhandel, de slaggers, de groentehandel en de warenhuizen. De grenzen zijn in alle richtingen vervaagd en niet meer te traceren. Zelfs het begrip „winkel” moeten wij hier loslaten, gezien de rijdende kruidenier en de moderne broodbezorger. Maar ondanks dit alles hebben de begrippen kruidenierswinkel en zelfstandige kruidenier nog een vrij duidelijke maatschappelijke inhoud, grotendeels door historie en traditie bepaald. Dit begrip staat achter de definitie die Dr. van

Nieuwenhuyzen, bij gebrek aan een betere, hanteert.

Het ervaringsobject kenmerkt zich voorts door een zeer grote verscheidenheid van vormen en verschijnselen. Ieder daarvan oefent invloed uit op het economisch gebeuren, maar meestal is niet na te gaan in welke mate; zelfs de richting van de beïnvloeding staat niet vast en kan zelfs geheel omkeren. Dit maakt een theoretische analyse van het gebeuren veelal onmogelijk en zelfs niet zonder gevaar, als men aan de theoretische uitkomst richtlijnen voor het praktisch handelen zou willen ontleenen. Het object leent zich dan ook meer voor beschrijving dan voor analyse. Wat men in die omstandigheden wél kan en moet doen, is het kritisch beoordelen van de in de beschrijvingen gebruikte begrippen en dat heeft Dr. van Nieuwenhuyzen ook gedaan. Zijn dissertatie is dan ook veel meer beschrijvend dan theoretiserend.

In zijn beschrijving geeft hij niet alleen bekend, maar ook door hemzelf verzameld, ongepubliceerd materiaal. Over dit in sterke beweging zijnde ervaringsobject, waarbij de economische en juridische indelingen niet meer overeenkomen met wat sociaal nog als relevant wordt aanvoeld, en waarbij de theoretische analyses geen recht kunnen doen aan de veelheid van verschijnselen, handelt deze dissertatie.

Natuurlijk leidt dit tot kritische opmerkingen. Persoonlijk was onze eerste reactie: „Nauwelijks een theoretische analyse”. Maar zo’n reactie zegt meer iets over de instelling van de recensent dan over de schrijver! Dr. van Nieuwenhuyzen zou mij dan ook direct geantwoord hebben: wat wilt u met zo’n theoretische analyse van uw, voor dit doel geconstrueerd en zeer sterk gedeformeerd beeld van de concrete sociale werkelijkheid? Het leek mij daarom beter uit te gaan van deze concrete werkelijkheid en aan te tonen wat op grond daarvan van deze dissertatie wel en niet verwacht mocht worden.

Om dit verschil in uitgangspunt aan de hand van een enkel voorbeeld te illustreren. Op verscheidene plaatsen stelt Dr. van Nieuwenhuyzen de relatieve achteruitgang van de zelfstandige detaillist tegenover de groei van groot-filiaalbedrijf, coöperatie en warenhuis. Uit het door hem gegeven statistische materiaal blijkt evenwel dat ook het aandeel van de coöperatie in vele landen gedaald is. Als wij hiervan een theoretisch probleem zouden maken, zouden wij moeten vragen waardoor het aandeel van zelfstandigen en coöperaties gedaald is in verhouding tot het grootwinkelbedrijf. Maar sociaal gezien is de combinatie van zelfstandigen en coöperaties niet zinvol, die van coöperaties en grootwinkelbedrijven echter wél, ondanks hun verschillen op bepaalde punten.

Als hij het heeft over de relatieve achteruitgang van de zelfstandigen, dan heeft hij daarmee niet de achteruitgang van de handel in kruidenierswaren door zelfstandige detaillisten op het oog, maar wel de achteruitgang van de relatieve omzet in die winkels die u en ik als „kruidenierswinkels” kwalificeren. Daar behoort de melkboer met een uitgebreid kruideniersassortiment niet onder, maar het is wel een „zelfstandige”. Als wij het hebben over de omzet van zelfstandige kruideniers en van grootwinkelbedrijven, dan bestaat die omzet deels uit „kruidenierswaren”, deels uit andere waren en die verhouding tussen de omzetcdelen zal waarschijnlijk in beide typen winkels verschillend zijn. Maar voor het beoordelen van de maatschappelijke plaats van wat u en ik sociaal onder een „zelfstandige kruidenier” verstaan is dit onderscheid waarschijnlijk van slechts geringe betekenis en mocht dus door Dr. van Nieuwenhuyzen ook als zodanig behandeld worden.

Ik hoop hiermee duidelijk te hebben gemaakt hoe de Directeur van het voormalige Economisch Instituut voor de Middenstand tot *zijn* behandeling van het vraagstuk kon komen en dat die behandeling vanuit die hoek gezien waardevol is.

Prof. Dr. W. J. van de Woestijne

Drs. C. J. Schieman: Beheersing van bedrijfsprocessen. Stenfert Kroese, Leiden 1970, 162 blz., f. 15.

De schrijver beoogt met dit boekje inzicht te verschaffen in de organisatorische opbouw en werking van be-

De regering wil in 1971 de strijd tegen de „soft drugs” intensiveren: Kruisinga gaat nu ook de „slapsticks” aanpakken

Simonis:
(bis)schopstoel

Minister Bakker staat achter de Groningse „smeerpip”:
hij zou er ook eens voor moeten gaan staan

Kabinetsopvatting over interview:
vaaggesprek

Bij die nieuwe pasmunt hoort eigenlijk een „all riks”-verzekering

(ongecorrigeerd)

drijven en in de problemen die zich daarbij voor het bestuursproces en het daarin opgesloten besluitvormingsproces in het huidige tijdsbestek voordoen. Kortom, het boekje wil, zoals de ondertitel aangeeft, uitgangspunten bieden voor leiding en organisatie van bedrijven. De inhoud is in de eerste plaats gericht op studenten in de eerste fasen van de studie van de technische en bedrijfswetenschappen. Het boekje kreeg een voorwoord mee van Prof. Ir. T. J. Bezemer en een ten geleide van Prof. Drs. F. D. Zandstra.

Dr. A. Heertje: Inleiding tot de kwantitatieve bedrijfseconomie. Stenfert Kroese, Leiden, tweede herziene druk, 1970, 102 blz., f. 14,50.

Bij de bewerking van de tweede druk is vooral met de eisen van het H.E.A.O. rekening gehouden. Tevens zijn enkele aan *De kern van de economie* ontleende didactische procedures verwerkt.

Inhoud in hoofdlijnen: Inleiding - Eenvoudige voorraadproblemen - Eenvoudige programmeringsproblemen - Onzekerheid en de grootte van de voorraad - Onzekerheid en het optimale programma - Slotbeschouwing.

Arnold J. Toynbee: Blokkerende gewoonten. Pleidooi voor een wereldstaat. (Change and Habit. The Challenge of our Time. Vert. door M. Glimmerveen-Molenschot). Aula-boeken 445, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1970, 266 blz., f. 6.

Toynbee bespeurt in de geschiedenis een eeuwig touwtrekken tussen

verenigende en verdelende krachten. Het atoomtijdperk heeft, naar hij stelt, machtiger middelen en bindender motieven tot eenheid dan ooit tevoren het geval was. De controle op atoomenergie en op de productie en verdeling van voedsel vragen om een wereldautoriteit. De weg naar noodzakelijke eenheid wordt echter geblokkeerd door de koppig vastgehouden gewoonten van nationale soevereiniteit, oorlog en het voortbrengen van vele kinderen. In de toekomst ziet Toynbee een grote rol weggelegd voor het beschouwend denken, dat de extroverte technicus zal doen terugkeren in zichzelf.

Dr. G. Bresser: Organisatie en automatische informatieverwerking. Samson, Alphen aan den Rijn/Brussel 1969, 226 blz., f. 24,50.

In deze studie is getracht een beeld te geven van de situatie die in bedrijfshuishoudingen is ontstaan na introductie van automatische bestuurlijke informatieverwerking. Daarbij wordt de aandacht in het bijzonder gericht op de intern-organisatorische aspecten. In het eerste hoofdstuk worden de begrippen informatieverwerking en automatisering besproken. In het tweede hoofdstuk passeren enkele aspecten van het systeemonderzoek ten behoeve van automatische bestuurlijke informatieverwerking de revue. In het derde hoofdstuk komt de structuur van de organisatie ter sprake en in het laatste hoofdstuk wordt de aandacht geconcentreerd op de betekenis van automatische bestuurlijke informatieverwerking voor het geven van leiding in de organisatie.

Mr. S. Stoffer en E. N. Jonker: De vennootschapsbelasting voor de aangifte over 1970. Bonaventura, Amsterdam 1970, 192 blz., f. 14,50.

De bekende Elseviers Belastingalmanak heeft er een broertje bij gekregen, en wel een leidraad bij de aangifte voor de *vennootschapsbelasting*. Ook deze almanak is zodanig opgezet dat het aangiftebiljet zo veel mogelijk op de voet wordt gevolgd. Het moment van verschijnen is goed gekozen, namelijk i.v.m. de nieuwe Wet op de vennootschapsbelasting die uiteraard bij de eerste aangifte talrijke vragen zal oproepen.

David S. Huang: Regression and Economic Methods. Wiley Series in Probability and Mathematical Statistics: Applied Probability and Statistics. Wiley, New York 1970, 274 blz., 114 sh.

Regressie-analyse en haar toepassing op economische en verwante terreinen vormen het onderwerp van dit boek. Het boek bestaat uit tien hoofdstukken, waarvan de titels achtereenvolgens luiden:

Introduction;
Some fundamentals of models;
Simple correlation and regression;
Multiple linear regression;
Testing the fixed models;
Generalized least squares;
Problems and variants of the standard model;
Multivariate regression;
Introduction to simultaneous equations;
Simultaneous equations - some estimation procedures.

Dr. A. Heertje: Inleiding tot de commerciële economie. Met medewerking van Drs. E. de Zoete. Stenfert Kroese, Leiden, tweede herziene druk, 1970, 259 blz., f. 15.

In zijn bespreking van de eerste druk van dit boekje schreef Prof. Dr. R. Slot o.a.: „In het H.E.A.O. is dit boek stellig geheel op zijn plaats; het voorziet op zeer verantwoorde wijze in de hier bestaande behoefte aan een gedegen inleidend werk in het vak commerciële economie. Daarnaast zal ook de praktijkman die enig abstract denkwerk wil opbrengen met behulp van dit boek zijn inzicht in deze vraagstukken kunnen verdiepen”.

De verschijning van de tweede druk is o.a. aangegrepen om meer aandacht te schenken aan de organisatorische aspecten van de marketing in het kader van het totale ondernemingsbeleid. Tevens zijn enkele aan de praktijk ontleende casusposities

opgenomen.

Introduction, Growth and Trade. Essays in honour of Sir Roy Harrod. Onder redactie van W. A. Eltis, M. Fg. Scott, J. N. Wolfe. Clarendon Press, Oxford 1970, 376 blz., 85 sh.

Collega's en leerlingen van de bekende Engelse economist Roy Harrod schreven een Liber Amicorum voor hem. Het is een bundel met belangrijke bijdragen van internationaal bekende economen geworden.

Na de eerste bijdrage, een biografische notitie van Robert Blake, volgen liefst 23 artikelen, verdeeld over de volgende onderwerpen:

„Philosophy” (A. J. Ayer, J. Marschak, S. S. Alexander);
„Growth and Development” (T. Haavelmo, W. A. Eltis, M. Kalecki, K. Kurihara, J. R. Sargent, T. Shionoya, R. Frisch, J. Behrman en L. R. Klein, F. P. R. Brechling en J. N. Wolfe, F. Modigliani, J. Tinbergen);
„International Trade” (R. E. Caves, L. H. Dupriez, H. G. Johnson, V. Joshi, K. Kojima, B. Ohlin, M. Fg. Scott, J. Weiller);
„The Firm” (W. J. Baumol).

Een bibliografie van Harrods talrijke publikaties sluit dit boek af.

Oskar Lange: Introduction to Economic Cybernetics (vertaald uit het Pools door Józef Stadler). Pergamon Press, Oxford 1970, 183 blz., 45 sh.

Dit boek werd samengesteld met medewerking van Antonie Banasinski. Het is gebaseerd op colleges gegeven aan de Universiteit van Warschau in 1962/3. Het voorwoord bij deze Engelse editie is van Alfred Zauberman van de London School of Economics.

Inhoud:

I. General principles of regulation and control;
II. Cybernetic schemata of the theory of reproduction;
III. The dynamics of regulation processes;
IV. The theory of stability of regulation systems;
V. A generalization of the theory of regulation.

John Lawrence (ed.): OR 69. Proceedings of the Fifth International Conference on Operational Research, Venice 1969. Tavistock, Londen 1970, CXXVI + 855 blz., £ 8.

Dit boek bevat teksten van alle voordrachten, inleidingen en discussieverslagen van de vorig jaar juni in Venetië gehouden, vijfde internationale OR-conferentie. In totaal lever-

de dit 74 teksten en 4 verslagen van discussies binnen werkgroepen op. Aan deze integrale teksten gaat een deel van ruim 100 pagina's vooraf waarin, in het Frans en het Engels, samenvattingen van een en ander zijn opgenomen.

De diverse bijdragen zijn overzichtelijk gerangschikt tot de volgende onderdelen:

Corporate planning and corporate objectives;
Operational research in the public sector;
Social and political sciences;
Stochastic processes;
Transport and traffic;
Market strategy and marketing;
Mathematical methods of optimization;
Informatics;
Network flows and graph theory;
Decision analysis;
General interest papers.

W. Dirksen en G. Muller: Conventions entre les Pays-Bas et la Suisse en vue d'éviter les doubles impositions dans le domaine des impôts sur le revenu et sur la fortune. Publikatie no. 22 van het „Bureau International de Documentation Fiscale”, Amsterdam 1970, 100 blz., f. 30.

Deze publikatie bevat een in het Frans gesteld commentaar op het Nederlands-Zwitserse verdrag ter voorkoming van dubbele belasting op het gebied van belastingen van het inkomen en van het vermogen, en wel van Nederlands gezichtspunt uit door W. Dirksen en van Zwitsers gezichtspunt uit door G. Muller. Tevens is er, zowel in het Frans als in het Nederlands, de tekst in opgenomen van het betreffende verdrag van 12 november 1951 en van het aanvullend verdrag van 22 juni 1966.

Dr. A. H. J. Kolnaar: Werktijdverkortening en dynamiek. Stenfert Kroese, Leiden 1969, 169 blz., f. 26.

Deze studie is geheel gewijd aan de problematiek van de werktijd en de werktijdverkortening. Begonnen wordt met beschouwing van de werktijd in de micro-economische theorie, maar het zwaartepunt van het onderzoek is gelegd bij een analyse van de gevolgen welke men op macro-economisch niveau van een werktijdverkortening moet verwachten en voorts bij wat voor maatregelen genomen kunnen worden om ongewenste ontwikkelingen in dit verband om te buigen. De uitwerking van de probleemstelling is geschied aan de hand van een theoretisch model.

J. Abadie (ed.): Integer and nonlinear programming. North-Holland Publishing Company, Amsterdam/Londen 1970, 544 blz., f. 90.

Dit boek bevat een uitgebreide collectie (lieft 29!) bijdragen van internationaal erkende experts uit twintig landen, die in Bandol (Frankrijk) bijeenkwamen t.g.v. een „NAVO summer school”. De bijdragen zijn van achtereenvolgens:

1. P. Wolfe: Convergence theory in nonlinear programming;
2. G. Zoutendijk: Nonlinear programming, computational methods;
3. D. Davies: Some practical methods of optimization;
4. E. M. L. Beale: Advanced algorithmic features for general mathematical programming systems;
5. M. J. D. Powell: Rank one methods for unconstrained optimization;
6. R. Fletcher: A class of methods for nonlinear programming with termination and convergence properties;
7. S. Schechter: Minimization of a convex function by relaxation;
8. J. Abadie: Applications of the

GRG algorithm to optimal control problems;

9. E. M. L. Beale: Computational methods for least squares;
10. G. H. Golub en M. A. Saunders: Linear least squares and quadratic programming;
11. R. W. Cottle en W. C. Mylander: Ritter's cutting plane method for non-convex quadratic programming;
12. L. Collatz: Applications of nonlinear optimization to approximation problems;
13. D. Gale: Nonlinear duality and qualitative properties of optimal growth;
14. S. Vajda: Stochastic programming;
15. J. L. Balintfy: Nonlinear programming for models with joint chance constraints;
16. R. E. Gomory: Properties of a class of integer polyhedra;
17. F. Glover: Faces of the Gomory polyhedron;
18. T. C. Hu: On the asymptotic integer algorithm;
19. E. Balas: Minimax and duality for linear and nonlinear mixed-inte-

ger programming;

20. B. Roy, R. Benayoun en J. Tergny: From S.E.P. procedure to the mixed OPHÉLIE program;
 21. J. A. Tomlin: Branch and bound methods for integer and non-convex programming;
 22. E. M. L. Beale: Selecting an optimum subset;
 23. M. J. Beckmann: Dynamic programming of some integer and nonlinear programming problems;
 24. G. W. Graves en A. B. Whinston: An algorithm for the quadratic assignment problem;
 25. G. B. Dantzig: Complementary spanning trees;
 26. C. Berge: Hypergraphs generalizing bipartite graphs;
- Appendix I. G. Zoutendijk: A product-form algorithm using contracted transformation vectors;
- Appendix II. B. A. Murtagh: A short description of the variable-metric method;
- Appendix III. J. Abadie en J. Guigou: Numerical experiments with the GRG method.

The logo consists of the letters 'VBB' in a bold, stylized, sans-serif font. The 'V' and 'B's are connected, with the 'B's having a distinctive shape with a vertical bar on the right side.

VERENIGDE BEDRIJVEN BREDERO NV

Bij de Maatschappij voor Projektontwikkeling 'EMPEO', in Utrecht, vaceert de functie van

statisticus

De werkzaamheden zullen voornamelijk liggen op het gebied van het verkeer, te weten: het zelfstandig organiseren van onderzoeken, het analyseren van de gegevens en het opstellen van prognoses.

Diploma statistisch analyst van de vereniging voor statistiek of een daarmee gelijk te stellen opleiding is vereist.

Belangstellenden wordt verzocht hun sollicitaties met gegevens over leeftijd, opleiding en ervaring, te richten aan de centrale personeelsdienst van de Verenigde Bedrijven Bredero N.V. op onderstaand adres.

NIEUWE GRACHT 6 UTRECHT TELEFOON 030-16481

H. van der Sluijs en Dr. J. M. Dirken: *Dagelijks energieverbruik van de Nederlandse industrie-arbeider.* Methode ter bepaling en normen. Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde TNO, Wolters-Noordhoff, Groningen 1970, 90 blz., f. 11,90.

De schrijvers hebben een methode ontwikkeld — een gestandaardiseerd vraaggesprek — met behulp waarvan de energetische belasting kan worden vastgelegd voor de verschillende activiteiten gedurende het etmaal: werk, persoonlijke verzorging, vrije tijd, slaap e.d. In deze publikatie worden voor de industrie-arbeid gemiddelde waarden en spreidingen gegeven als norm. Aan de systematische veranderingen in de activiteiten bij het ouder worden wordt veel aandacht gegeven. Meer dan 300 Nederlandse industrie-arbeiders hebben ten behoeve van het onderzoek hun medewerking verleend.

D. J. van den Berg: *Arbeid, motief en stimulans voor prestatie.* Stenfert Kroese, Leiden 1969, 128 blz., f. 14.

In dit boek probeert de schrijver de begrippen arbeid, arbeidsmotivering, arbeidsstimulering en prestatie met betrekking tot hun onderlinge relatie te verduidelijken. Hierbij wordt de werkende mens geprojecteerd „binnen de arbeidsverhouding, binnen het bedrijf en dus ook binnen de interne bedrijfsorganisatie”.

Drs. R. Schöndorff en Drs. N. Cohen (redacteurs): *Oefenopgaven voor het schriftelijk examen economie.* Een bundel economie-opgaven met afzonderlijk de volledige uitwerkingen voor HAVO, VWO, MEAO, HEAO en overige opleidingen. Stenfert Kroese, Leiden 1970, 108 en 271 blz., f. 16 (incl. de uitwerkingen).

Uitgangspunt bij het samenstellen van de opgaven — door een breed

samengesteld team — waren de (concept) leerprogramma's en examenprogramma's voor de diverse schooltypen en opleidingen. Deze zijn als bijlage in de bundel opgenomen. De opgaven zijn ingedeeld in hoofdgebieden als: het marktevenwicht bij volkomen concurrentie, producentengedrag, consumentengedrag, nationaal inkomen en nationale bestedingen, geld en bankwezen, internationale economische betrekkingen en economische politiek. Binnen deze groepen is een globale rangschikking naar onderwijstypen aangebracht.

Wet economische mededinging. Editie Schuurman & Jordens, no. 12. Tjeenk Willink, Zwolle 1970, 267 blz., f. 9,50.

Het betreft de tweede druk van deze, door Mr. A. D. Ham bewerkte, wetsuitgave. Zij is bijgewerkt tot 1 juni 1970.

*U reageert op annonces in ESB?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

De **RAAD VOOR HET GROOTWINKEL-BEDRIJF** te Amsterdam, de overkoepelende vereniging van de grote ondernemingen in de detailhandel (warenhuizen, filiaalbedrijven, enz.) zoekt contact met een

JONG JURIST

aan wie — in het kader van de secretariaatswerkzaamheden van de Raad en enkele aangesloten brancheverenigingen — een gevarieerd werkterrein kan worden aangeboden.

Enige ervaring in bedrijfsleven en/of organisatieleven is vereist.

Belangstellenden kunnen zich schriftelijk wenden tot de secretaris van de Raad voor het Grootwinkelbedrijf, De Boelelaan 12, Amsterdam - Buitenveldert.

Universiteit van Amsterdam

De Faculteit der Sociale Wetenschappen maakt bekend dat bij de subfaculteit der algemene politieke en sociale wetenschappen te vervullen is het

buitengewoon lectoraat in de bestuurskunde

De taak van de te benoemen functionaris zal bestaan uit het geven van onderwijs in de bestuurskunde, met het accent op de organisatie en interne werking van en de gedragspatronen binnen de openbare dienst. In aanmerking komen zij, die kennis hebben van de gedragswetenschappen.

Aan hen, die naar deze functie willen solliciteren of de aandacht willen vestigen op mogelijke kandidaten, wordt verzocht contact op te nemen met Prof. Dr. A. F. Leemans, Instituut voor Bestuurskunde, Oudezijds Voorburgwal 185 te Amsterdam-C., tel. (020) 21 78 78, toestel 3369.

 Enschede is een moderne, ruim gebouwde stad met 140.000 inwoners, gelegen in een recreatiegebied bij uitstek. Er zijn goed doordachte woonwijken en prettige winkelcentra. Enschede is een levende stad in Twente, een gebied dat in verschillende opzichten een belangrijke ontwikkeling doormaakt. De gunstige woon-mogelijkheden en uitstekende onderwijs- en culturele voorzieningen maken Enschede tot een stad met aantrekkingskracht.

gemeenteenschede

B-4

Bij het Sociografisch en Statistisch Bureau van de Gemeentesecretarie is plaats voor

1. een sociaal onderzoeker

2. een sociaal-economisch onderzoeker

Taken :

1. het verrichten van onderzoeken op het gebied van voorzieningen voor het onderwijs en de gezondheidszorg;
2. het verrichten van onderzoeken op sociaal-economisch gebied en de opzet van regionale rekeningen.

Positie :

In een team van vijf academici en zeven assistenten (statistici, documentalist), wordt een zelfstandige onderzoekstaak verricht.

Eisen :

Doctoraal examen maatschappijwetenschappen resp. economie en ervaring in praktisch gericht onderzoek.

Inlichtingen :

Informatie kan worden verkregen bij het hoofd van het

bureau, drs. J. G. M. Ham, telefoon (05420) 4 10 41 (stad-huis) of 1 97 25 (thuis).

Voor de eerste functie tevens bij drs. A. J. M. van der Klaauw;

Voor de tweede functie tevens bij drs. P. Snel; beiden bereikbaar onder telefoonnr. (05420) 4 10 41.

Salaris :

Afhankelijk van bekwaamheid en ervaring in één der salarisschalen liggende tussen f. 1543,— en f. 2401,— bruto per maand. Exclusief de verhoging per januari 1971. De premie A.O.W. is voor rekening van de gemeente.

Toelagen :

Studiekostenregeling en een gunstige ziektekostenregeling (IZA) is van toepassing.

Aan toewijzing van een woning zal worden meegewerkt. In dat geval gelden tevens bepaalde vergoedingen voor pensioen-, verhuis- en inrichtingskosten.

Sollicitaties :

Belangstellenden kunnen binnen twee weken bij de Chef van de afdeling Personeelszaken van de Gemeentesecretarie (Postbus 20) een sollicitatieformulier aanvragen met vermelding welke functie en welke dienst het betreft.

Een psychologisch onderzoek zal deel uitmaken van de selectieprocedure.

DR. SLOOFF'S

Wegwijzer voor de Belegger

f 8,50

Een prettig leesbaar boekje voor hen, die gaarne wegwijs worden op het punt van beleggen; een ideaal naslagwerkje voor hen, die dit reeds zijn. Verkrijgbaar bij uw boekhandelaar of rechtstreeks bij de uitgever :

H. A. M. ROELANTS TE SCHIEDAM.

Sociografisch Bureau De Meerlanden

Het Sociografisch Bureau De Meerlanden, een gemeenschappelijk bureau van de gemeenten Aalsmeer, Haarlemmermeer en Uithoorn, gevestigd te Hoofddorp, vraagt een

Planologisch onderzoeker

Vereist zijn :

middelbare schoolopleiding,
diploma Planologisch Onderzoeker,
uitgesproken bekwaamheden en interesse op het gebied van de statistiek,
bekendheid met het werken met de computer of bereidheid zich hierin te bekwamen.

Taakomschrijving :

Statistische begeleiding van het onderzoek, zowel bij de voorbereiding, de bewerking als de analyse. Verzorging van de „computerzijde“ van het werk van het bureau.

Geboden wordt :

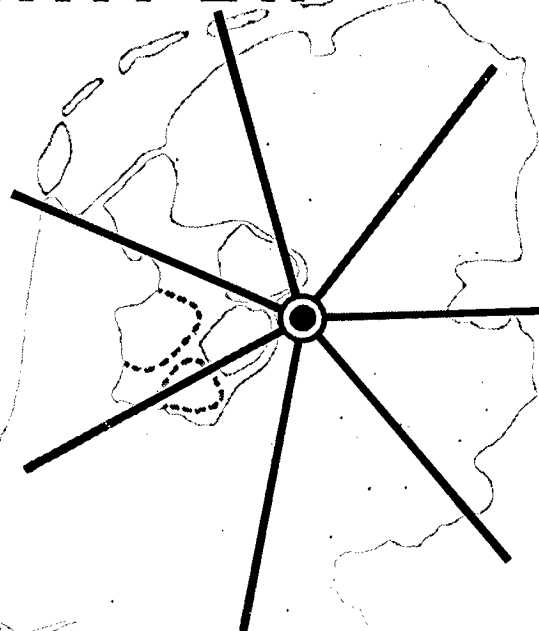
een salaris afhankelijk van ervaring tot maximaal ca. f 1900,— (maximum hoofdcommies).
De rechtspositieregelingen van de gemeente Haarlemmermeer zijn van toepassing.

Nadere inlichtingen :

Raadhuis, Hoofddorp, telefoon (02503) 73 41, toestel no. 257.

Sollicitaties te richten aan het Bestuur van het Sociografisch Bureau De Meerlanden, p/a Raadhuis, Hoofddorp.

KAMPEN

**CENTRAAL GELEGEN INDUSTRIEKERN,
dus financiële tegemoetkoming
bij vestiging van bedrijven. Tel. (05202) 4757 ***

Neem hier goede nota van, middelgrote ondernemer:

Wat is factoreren? Dat is het overnemen van uw tijd- en geldroevende debiteuren-administratie en incasso-werkzaamheden, met inbegrip van het volledige risico van non-betaling!

Door uw debiteuren over te dragen kunt u direct beschikken over uw vorderingen.

Door uw debiteuren over te dragen kunt u de contant-kortingen van uw leveranciers verdienen.

Door uw debiteuren over te dragen kunt u uw tijd vrijmaken voor meer winstgevendende activiteiten, zoals productie en verkoop.

Door uw debiteuren over te dragen u financiële armslag krijgen voor verdere uitbreiding van uw bedrijf.

Factoreren is dus in feite een moderne financiering van uw bedrijfsontwikkeling. Dank zij de samenwerking tussen de Nederlandsche Middenstandsbank N.V. en Walter E. Heller & Comp., Chicago, kunnen wij vele middelgrote ondernemers deze nieuwe dienst aanbieden.

Alle inlichtingen: Zamenhofdreef 49a, Utrecht. Tel. 030 - 611833.

NMB HELLER FACTORING

INTERNATIONAL NETWORK

FACTOREREN

Unilever n.v.

Wij zoeken voor de
Sectie Aandelen en Vastrentende Waarden
van onze Pensioenafdeling een

beleggingsanalyst

De functie omvat overwegend werkzaamheden ten behoeve van het beheer van de in aandelen belegde middelen, zoals:

- volgen van de economische ontwikkeling van een reeks landen, bedrijfstakken en ondernemingen.
- vormen van een oordeel over de financiële structuur en de toekomstmogelijkheden van bedrijven.
- bestuderen van de ontwikkeling van de kapitaalmarkt.
- onderhouden van contacten met relaties in binnen -en buitenland.
- voorstellen doen tot het aanbrengen van mutaties in de effectenportefeuille.
- aldus een essentiële bijdrage te leveren aan een goed beheer van de middelen waaruit de pensioenen aan onze gepensioneerden worden uitgekeerd.

Gedacht wordt aan iemand van 25 à 30 jaar, met een voltooide of vergevorderde economische studie. Ervaring op het gebied van beleggingsanalyse is gewenst, doch niet strikt noodzakelijk.

Aan belangstellenden wordt verzocht zich in verbinding te stellen met de afdeling Personeelsvoorziening van UNILEVER N.V., Museumpark 1, Rotterdam, onder vermelding van nr. 897 E.S.B., en daarbij een beknopt overzicht van hun personalia en levensloop te verstrekken.

3402.00006.4k.210

Research Instituut voor Bedrijfswetenschappen R V B

Postbus 143 — Delft — Telefoon (01730) 2 69 90

RVB is een Stichting die zich bezighoudt met overdracht van kennis op het gebied van de industriële ontwikkeling van de ontwikkelingslanden.

Daartoe worden in Delft post-academiale cursussen in de Engelse taal gegeven, o.a. op het gebied van bedrijfsleiding van kleine industrieën.

De stichting onderhoudt voorts contacten met UN agencies teneinde in de toekomst te kunnen worden ingeschakeld bij de uitwerking van ontwikkelingsplannen in deze landen.

Voor de voorziening in vacatures bij eerdergenoemde afdeling worden

ACADEMICI (economen en ingenieurs)

gezocht, die belangstelling hebben voor de problematiek van de Derde Wereld en die willen mede-werken aan het overdragen van het onontbeerlijke kennispakket.

Ervaring op het gebied van industriële ontwikkeling, bij voorkeur in ontwikkelingslanden, is gewenst, evenals een goede kennis van de Engelse taal, vooral op vakgebied.

Belangstellenden worden verzocht zich schriftelijk tot de directie van het RVB te wenden met bijvoeging van een volledige levensbeschrijving.

Blijf bij! Lees „E.-S.B.”

**RIJKSUNIVERSITEIT
GRONINGEN**

Aan de Interfaculteit der Actuariële Wetenschappen en Econometrie en aan de Economische Faculteit bestaat een vacature voor een

LECTORAAT IN DE TOEGEPASTE STATISTIEK

De te benoemen functionaris zal college geven aan kandidaatsstudenten van de interfaculteit, econometrische richting en aan kandidaten, zowel van de economische faculteit als van de econometrische richting van de interfaculteit.

De voorkeur gaat uit naar gegadigden voor deze functie, die zijn gepromoveerd; dit is echter geen strikte eis. Gezocht worden kandidaten die een econometrische opleiding hebben gevolgd, of een andere opleiding, waarbij zowel aan de economische vakken als aan de statistiek en de econometrie aandacht is besteed. Vertrouwdheid met de statistische theorie en ervaring op het gebied van economisch- of bedrijfs-economisch-statistisch onderzoek, uitmondend in publikaties, worden van belang geacht. Aan didactische gaven wordt grote waarde gehecht.

Belangstellenden, of zij die de aandacht willen vestigen op geschikte kandidaten voor deze functie, worden uitgenodigd zich schriftelijk met uitvoerige gegevens t.a.v. levensloop en publikaties te wenden tot prof. dr. H. Rijken van Olst, WSN-Gebouw, Universiteitscomplex Paddepoel, Postbus 800 te Groningen.

GEMEENTE APeldoorn

Op het bureau voor projectprogrammering van de financiële afdeling ter secretarie is plaats voor

EEN JONG ECONOMOOM

die, afhankelijk van leeftijd en ervaring kan worden aangesteld in de rang van

Hoofdcornmissie

salaris van f 1440,— tot f 1797,— p.m. of

Hoofdcornmissie 1e klasse

salaris van f 1577,— tot f 2023,— p.m.

De premie A.O.W./A.W.W. komt voor rekening van de gemeente.

Het bureau voor projectprogrammering, dat zich nog grotendeels in de fase van opbouw bevindt, heeft tot taak:

- de coördinatie van de door diverse disciplines te verrichten onderzoeken voor de bepaling van de doelstellingen t.a.v. de ontwikkeling van het snel groeiend Apeldoorn;
- het in samenwerking met anderen opstellen van meerjareninvesterings- en financieringsschema's;
- het begeleiden door middel van netwerkplanning van de voorbereiding en de uitvoering van diverse projecten.

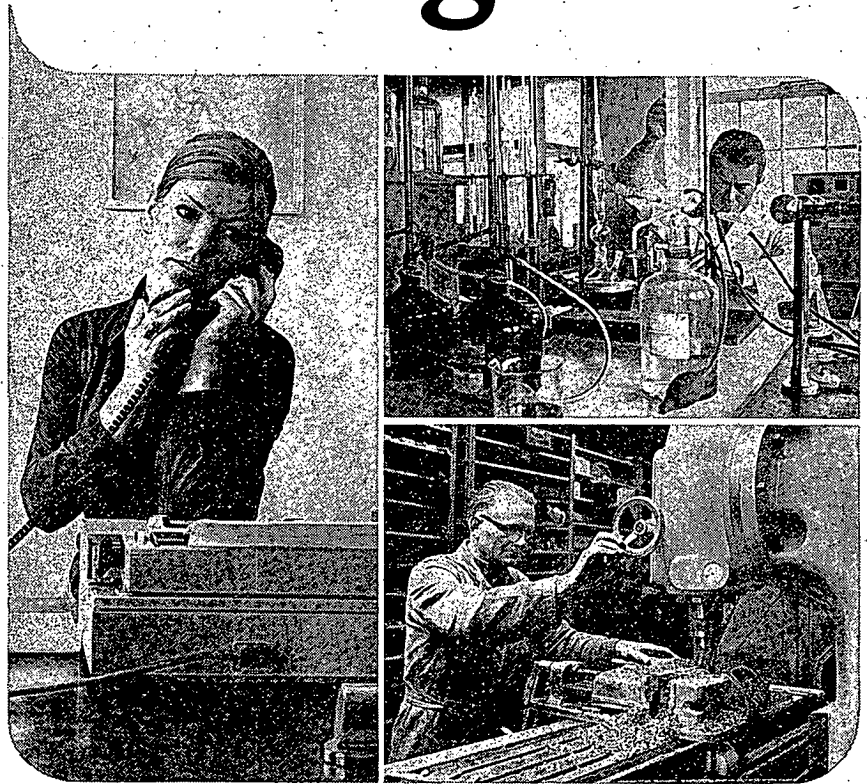
•

Belangstellenden voor deze interessante functie kunnen desgewenst telefonisch nadere inlichtingen verkrijgen bij de chef van het bureau voor projectprogrammering (telefoon 05760-10701, toestel no. 249).

•

Sollicitaties onder no. 1344 te richten aan de directeur van de centrale personeelsdienst, Nieuwstraat 53, Apeldoorn.

Perfecte aanpassing aan het bedrijf kenmerkt Philips 'TL'-verlichting...

Elke bedrijfsruimte stelt
zijn eigen bijzondere eisen
aan de verlichting.

Eisen die worden bepaald
door de vorm, de wijze
van inrichten en vooral door de aard
van de werkzaamheden die er worden verricht.

Aanpassing aan die eisen is noodzaak.

Aanpassing door de juiste keuze van lamp-
type en armatuur.

Uit het Philips programma voor bedrijfs-
verlichting kan altijd een aan de eisen
van úw bedrijf aangepaste
verlichting worden samengesteld.

U moet dit teken van zeven zekerheden kunnen zetten: V7

1. juiste lichtkleur, 2. hoog rendement,
3. blijvend goede lichtopbrengst, 4. grote bedrijfszekerheid,
5. minimale watt-verliezen, 6. volkomen aanpassing
aan het bedrijf, 7. laag elektriciteitsverbruik.

Gratis: „Praktische wenken voor bedrijfsverlichting”

Ook voor úw bedrijf gemaakt!

Vraag dit verhelderende boekje aan bij: Philips Nederland n.v.,
afdeling Bedrijfsverlichting 1, Eindhoven.

PHILIPS

16 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Financiën

t.b.v. de Directie Financieringen

economisch medewerk(st)er

Betrokkene zal worden ingeschakeld bij het te voeren beleid t.a.v. financieringen van projecten in ontwikkelingslanden.

Gevraagd: b.v.k. doctoraal examen economie (bedrijfseconomische richting) of akte MO economie of boekhouden.

Leeftijd: vanaf 30 jaar.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van ervaring, max. f 2401,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vacaturenummer 0-6796/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantieuitkering en de verhoging per 1 januari 1971.

Universiteit van Amsterdam

In de Faculteit der
Economische Wetenschappen
vaceert

gewoon lectoraat in de staathuishoudkunde

De taak van de te benoemen functionaris zal zijn gelegen op het gebied van de prijs-theorie, waarbij in het bijzonder het onderwijs aan candidandi tot zijn werkzaamheden zal behoren. Kandidaten voor deze functie, alsmede zij die op kandidaten de aandacht willen vestigen worden verzocht zich vóór 1 februari 1971 schriftelijk te wenden tot de secretaris van de benoemingscommissie, Drs. A. Pais, Seminarium voor Staathuishoudkunde, Nieuwe Doelenstraat 16 te Amsterdam, die desgewenst nadere inlichtingen omtrent het vacerende lectoraat zal geven.

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Bij de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Rijksuniversiteit te Groningen bestaat een vacature voor een

GEWOON LECTOR IN DE MACRO-ECONOMIE

Het zal op prijs worden gesteld, wanneer sollicitanten voor deze functie zelf willen aangeven op welk deel-terrein van de macro-economie zij zich in het bijzonder gespecialiseerd voelen.

Inlichtingen kunnen desgewenst worden ingewonnen bij prof. dr. F. Hartog, Margrietlaan 1, Haren, telefoon (050) 4 59 52.

Sollicitaties worden schriftelijk ingewacht bij de secretaris van de faculteit, prof. dr. G. F. W. M. Pikkemaat, p/a Oude Boteringestraat 23 te Groningen.

Ook zij, die de aandacht op bepaalde kandidaten voor deze functie willen vestigen, kunnen dit schriftelijk aan de secretaris van de faculteit berichten.

